Башҡортостан Республикаһы Учалы районы муниципаль районының муниципаль бюджет дөйөм белем биреү учреждениеһы Ә.Ғ. Хөснөтдинов исемендәге Учалы ауылы урта дөйөм белем биреү мәктәбе

Башҡорт теле һәм әҙәбиәте уҡытыусыларының методик берекмә ултырышында ҡаралды.Протокол № 1 “29”август 2023 йыл Етәксеһе: Нотфуллина Р.В. _________	Килешелде: Уҡытыу –тәрбиә эше буйынса директор урынбаҫары: Ғилмитдинов А.Р. ____________	Раҫлайым: Мәктәп директоры: Кирәева Г.Ә. _____ Бойороҡ №

1-4 кластар өсөн «ТУҒАН (БАШҠОРТ) ТЕЛЕ» УҠЫУ ПРЕДМЕТЫ БУЙЫНСА

2023-2024 уҡыу йылына эш программаһы

Программа уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4-се кластары өсөн “Туған (башҡорт) тел һәм әҙәбиәт предметы буйынса белем биреү өлгө программалары/ китабына нигеҙләнеп төҙөлдө (авт. Төҙ. :З.Ғ. Нафиҡова) -“Өфө : Китап, 2017 й.”

Төҙөнө: башҡорт теле һәм әҙәбиәте уҡытыусыһы Шәғәлина Ә. И.

ЙӨКМӘТКЕҺЕ

Аңлатма яҙыу
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметына дөйөм характеристика
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметын өйрәтеү маҡсаты һәм бурыстары
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының уҡыу планындағы урыны
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметы йөкмәткеһенең төп йүнәлештәре
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының йөкмәткеһе:
1-се класта:
грамотаға өйрәтеү;
телде системалы өйрәтеү курсы

2-се класта
3- сө класта
4-се класта
Башланғыс кластарҙа телмәр эшмәкәрлеге төрҙәре
Башланғыс дөйөм белем биреү кимәлендә “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметы программаһын үҙләштереү буйынса билдәләнгән һөҙөмтәләр:
Шәхси һөҙөмтәләр
Метапредмет һөҙөмтәләр
Предмет һөҙөмтәләре:
1-се класс
2-се класс
3-сө класс
4-се класс
Календарь- тематик планлаштырыу:
1-се класс
2-се класс
3-сө класс
4-се класс
Ҡушымта1
Ҡушымта 2

АҢЛАТМАЛЫ ЯҘЫУ

Уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметын өйрәтеү өсөн төҙөлгән өлгө программа Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының 2022 йылдың 31 майында раҫланған 286-сы һанлы ҡарары), Төп башланғыс дөйөм белем биреү программаһына (18.03.2022 йыл № 1/22), шулай уҡ “Рәсәй Федерацияһы халыҡтарының туған телдәрен уҡытыу концепцияһы”на (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының Коллегияһында 2019 йылдың 1 октябрендә раҫланған), “Башҡортостан Республикаһында дәүләт телдәрен һәм халыҡтарҙың туған телдәрен уҡытыу концепцияһы”на (Башҡортостан Республикаһы Башлығының 30.12.2020 йылдағы №УГ-613 указы) ярашлы төҙөлгән.

Программа үҙ эсенә аңлатма яҙыуҙы, уҡытыуҙың йөкмәткеһен, программа эстәлеген үҙләштереүҙе билдәләгән һөҙөмтәләрҙе һәм тематик планлаштырыуҙы ала.

Аңлатма яҙыуҙа предметты өйрәтеүҙә торған маҡсаттар һәм бурыстар, телде өйрәнеүгә башланғыс класс уҡыусыларының психологик яҡтан мөмкинлектәрен асыҡлаған характеристика бирелә. Предметтың уҡыу планындағы урыны күрһәтелә, йөкмәткенең эстәлегенә, билдәләнгән һөҙөмтәләрҙе аныҡлауға һәм тематик планлаштырыуға ҡарата аңлатма бирелә.

Предметтың йөкмәткеһендә башланғыс мәктәптә мотлаҡ уҡытылырға тейешле йүнәлештәр алынған.

Һәр класта йөкмәткене үҙләштереү һөҙөмтәһендә уҡыусыларҙың ниндәй универсаль уҡыу күнекмәләренә (танып-белеү - познавательные, аралаша белеү - коммуникативные, хатаны төҙәтә белеү, эште дөрөҫ йүнәлештә көйләү һәләте - регулятивные) эйә булырға тейешлеге бирелә.

Билдәләнгән һөҙөмтәләр үҙ эсенә башланғыс кластарҙа “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметын өйрәнеү аша шәхси, метапредмет һөҙөмтәләрҙе, шулай уҡ һәр класс аҙағында предметты өйрәнеүҙә ирешелгән уңыштарҙы ала.

Тематик планда программа йөкмәткеһе һәр бүлек буйынса бирелә, уҡыу эшмәкәрлегенә характеристика, йөкмәткене үҙләштереүҙә ҡулланылған алымдар, методик ысулдар, уҡытыуҙы ойоштороу төрҙәре күрһәтелә.

“Туған (башҡорт) теле” предметы “Туған тел һәм туған телдә әҙәби уҡыу” белем биреү өлкәһенә инә һәм уҡыу планының мотлаҡ уҡытыла торған өлөшөн тәшкил итә. Предметты өйрәтеү өсөн төҙөлгән был өлгө программа Башҡортостан Республикаһында һәм Рәсәй Федерацияһында дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында башҡорт телен туған тел булараҡ өйрәтеү өсөн тәҡдим ителә.

Уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында “Туған (башҡорт) теле” предметын өйрәтеү ойошманың мөмкинлегенә ҡарап һәм мәғариф тураһындағы хоҡуҡи акттарға ярашлы ата-әсәләрҙең ғаризаһына таянып ойоштморола.

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметына дөйөм характеристика

“Туған (башҡорт) теле” предметын өйрәтеүгә тәғәйенләнгән өлгө программа уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында ҡулланыуҙы күҙаллай.

“Туған (башҡорт) теле” предметын өйрәтеү грамотаға өйрәтеүҙән башлана. Был эш рус телендә грамотаға өйрәтеү менән бергә параллель рәүештә атҡарыла. Ике телдең өндәрен һәм хәрефтәрен сағыштырыу, уларҙың оҡшашлығын һәм айырмаһын айыра белеү аша уҡыусылар уҡырға, яҙырға өйрәнәләр, фонематик яҡтан өндәрҙең яңғырашын ишетеп, уларҙы бер-береһенән айырырға, һүҙ төҙөп мәғәнәһенә тап килтереп һүҙбәйләнеш, һөйләм ҡорорға өйрәнәләр.

Яҙыу уҡырға өйрәтеү процессы менән бергә уҡыу һәм яҙыу эшмәкәрлектәрен бер-береһе менән тап килтереү (координация) принципы аша үткәрелә.

Башланғыс класта уҡыусыларҙың туған телдә артабан белем алыуына нигеҙ һалына, функциялы грамоталылыҡ формалаша.

Грамотаға өйрәтеү башында уҡыусыларҙы тел тураһындағы мәғлүмәттәр һәм әҙәби телдә аралашыу күнекмәләренә өйрәтеү маҡсаттары менән таныштырыу тора. Был этаптың йөкмәткеһе балаларҙа уҡыу эшмәкәрлегенә ҡарата теләк, ынтылыш һәм уҡыу процесының үҙенә ҡарата ҡыҙыҡһыныу уятыуҙы күҙаллай. Беренсе сиратта һәр баланың телде аңлап ҡабул итеүен, бигетәк тә тыңлау һәм һөйләү эшмәкәрлегенең үсешен билдәләүгә иғтибар бирелә. Уның менән бер рәттән баланы уҡыу эшмәкәрлегенә йәлеп итеү, мәктәп ҡағиҙәләренә күнектереү тора.

Башҡорт теле донъяһына балаларҙы йәлеп итеү - һүҙ менән таныштырыуҙан башлана. Һүҙҙең мәғәнәһен төшөндөрөү, төрлө аралашыу осраҡтарында уның ҡулланылған функцияһын тойомларға өйрәтеү, һөйләшеү барышында мәғәнәһенең үҙгәрешен аңларға күнектереү, фонетик һәм грамматик яҡтан формаларын дөрөҫ ҡабул итә белеү - рус теленә нигеҙләнеп ойошторола.

Уҡыусыларҙың тәүбашлап һөйләм тураһындағы төшөнсәләре формалаша, фонематик ишетеү һәләте һәм башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәрен дөрөҫ әйтә белеүе, төрлө һүҙҙәрҙә өндәрҙең килеү тәртибен билдәләүе үсешә.

Улар схема-моделдәр ҡулланып, һүҙгә өн анализы эшләй башлайҙар, һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлергә, моделдә бирелгән схема буйынса һүҙҙе “уҡырға” өйрәнәләр.

Әҙерлек осоронда һуҙынҡылар (ҡалын һәм нәҙек)һәм тартынҡылар (һаңғырау һәм яңғырау) тураһында төшөнсәләр формалаша, башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре һәм уларҙы билдәһе булған хәрефтәр өйрәнелә.

Яҙыу дәрестәрендә балалар дәфтәрҙе партаға дөрөҫ һалыу, ручканы ҡулда тейешле рәүештә тотоу, партала дөрөҫ ултырыу ҡағиҙәләрен үҙләштерәләр. Тәүҙә хәрефтәрҙең өлөштәрен, элементтарын, аҙаҡ – үҙҙәрен яҙырға өйрәнәләр.

Артабан тартынҡы һәм һуҙынҡы өндәрҙе, уларҙың хәрефтәрен яҙырға өйрәнәләр; ике өндө аңлатҡан һуҙынҡылар, өн аңлатмаған хәрефтәр менән танышалар. Был осорҙоң төп маҡсаты булып уҡырға өйрәнеү тора. Балалар ике төрлө уҡыуҙы үҙләштерәләр: орфографик уҡыу (нисек яҙылған, шулай), орфографик уҡыу (нисек әйтелә, шулай уҡыйым); был осорҙа ижек

таблицалары менән эшләйҙәр, ижектәрҙе бер-береһенә ҡушып уҡыу, яҙыу ысулдарына өйрәнәләр; бөтә хәрефтәрҙе лә бер-береһенә төрлөсә ҡушып яҙыу алымдарына эйә булып, һүҙҙәрҙе, һөйләмдәрҙе, кәләкәй генә текстарҙы яҙа башлайҙар.

Грамотаға өйрәтеүҙең һуңғы ҡабатлау һәм дөйөмләштереү этабында әкренләп һүҙҙәрҙе тулыһынса уҡыуға күсеү, эстән уҡыу алымын үҙләштереү формалаша. Һүҙҙәрҙе, һөйләмдәрҙе, тексты аңлап, дөрөҫ һәм етеҙ уҡыу камиллаша һәм үҫешә.

Балалар уйын формаһында ойошторолған төрлө диалогтарҙы уҡыу аша телмәр этикеты менән танышалар (телдән рәхмәт әйтеү, һаулыҡ һорашыу, хушлашыу һ.б.)

Өндәрҙең әйтелешен үҙләштереү, һүҙ байлығын арттырыу һәм грамматик төшөнсәләрҙе үҙләштереү класта, өйҙә үҙ-ара һөйләшеү барышында формалаша, баланың аң-белем кимәлен үҫтереүгә ярҙам итә.

Был осорҙа уҡыусылар әҙәби әҫәрҙәр уҡый башлайҙар, әлифба байрамына бағышланған проект эштәре башҡарып, үҙҙәре өйрәнгән уҡыу һәм яҙыу күнекмәләренә баһа бирергә өйрәнәләр.

Грамотаға өйрәнеү осоро тамамланғас, “Туған (башҡорт) теле” һәм “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметтары айырым уҡытыла башлай һәм уҡыусыларҙы башҡорт теленә системалы рәүештә өйрәтеү башлана. Уның йөкмәткеһе башҡорт теле ғилеменең төп бүлектәренә ҡараған төшөнсәләр системаһын үҙ эсенә ала һәм телмәр берәмектәрен, уларҙың аңлатҡан мәғәнәләрен һәм үтәгән функцияларын коммуникатив компетенциялар формалаштырыу маҡсатында өйрәтеүҙе ала.

Башҡорт телен өйрәнгәндә һүҙлекте үҙләштереү иң мөһим урынды ала. Һүҙ, уның мәғәнәһе, әйтелеше, яҙылышы өҫтөндәге эш уҡыусылар менән системалы рәүештә алып барыла. Балаларҙы хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәр төҙөргә, бирелгән өлгө буйынса, һуңынан үҙ-аллы диалогтар, монологтар ҡорорға; уҡылған әҫәр, ҡаралған видеофильм, күҙәтелгән тәбиғәт күренеше тураһында, йә һүрәт буйынса төркөмдәрҙә, йәки үҙ-аллы текстар төҙөргә өйрәтеү системалы рәүештә алып барыла.

Программала уҡыусылар үҙ-ара иркен аралаша алһын өсөн һәр класс өсөн актив үҙләштерелә торған һүҙҙәр исемлеге бирелә. Башланғыс класс уҡыусыларының башҡорт теленән һүҙ байлығы 3000 тирәһе һүҙҙе тәшкил итә. Шуның эсенән 600 һүҙ беренсе класта әүҙем үҙләштерелә, 700 һүҙ – икенсе класта, 800 һүҙ – өсөнсө класта, 850 – дүртенсе класта өйрәнелә. Үҙ теләге буйынса уҡытыусы һәр класта өҫтәлмә рәүештә 50-70 һүҙ өйрәтеүҙе планлаштыра ала.

Һүҙлекте байытыу барышында уҡыусылар һүҙҙәрҙең аңлатҡан мәғәнәһенә, уларҙың бер йәки бер нисә мәғәнәне, йә ҡапма-ҡаршы мәғәнәне аңлата алыуына төшөнәләр. Үҙгәртеүсе һәм яһаусы ялғауҙар ярҙамында яңы һүҙҙәр яһалыуын үҙләштерәләр.

Башланғыс класс уҡыусылары һүҙҙең фонетик һәм морфологик составы, төп һүҙ төркөмдәре һәм уларҙың грамматик категориялары, һөйләмдәге синтаксик роле тураһындағы мәғлүмәттәр менән танышалар.

Аралашыу маҡсатына, шарттарына һәм үҙенсәлектәренә ҡарап, тел сараларын ҡуллана белергә өйрәтеү өсөн башҡорт теле стилистикаһының төрлөлөгө тураһында мәғлүмәттәр бирелә. Һөйләү телмәренә хикәйәләү, әңгәмәләшеү, бәхәсләшеү, һүрәтләү

инә. Рәсми стилдә белдереү, саҡырыу ҡағыҙы, резюме һ.б. яҙыла. Публицистик әҫәрҙәр исемлегенә сығыш яһау, мәҡәлә яҙыу, интервью биреү, фәнни стилдә - аннотация, баһалама, доклад, һ.б. инә.

Орфография һәм пунктуация ҡағиҙәләрен үҙләштереү телдең төп берәмектәре булған һүҙҙе һәм һөйләмде өйрәтеү менән бер рәттән алып барыла. Шул уҡ ваҡытта программала уҡыусыларҙы, терминдарҙы әйтмәйенсә, фонетика һәм морфология бүлектәренең йөкмәткеһе менән таныштырыу ҡарала.

Программала текст өҫтөндә эшкә айырыуса урын бүленә. Текста һөйләмдәрҙең бер-береһе менән бәйле килеүе, текстың төҙөлөү үҙенсәлектәре, уның төрҙәре тураһындағы төшөнсәләрҙең уҡыусылар аңында формалаштырыу, уға бәйле практик күнекмәләрҙе үтәй белеүҙәренә ирештереү маҡсаты ҡуйыла.

Уҡыусыларҙы һәр бер уҡыу эшмәкәрлеге нигеҙендә башҡорт теленә комплекслы өйрәтеү башҡорт һәм рус яҙыусылары, шағирҙары әҫәрҙәре, башҡорт халҡының ауыҙ-тел ижады нигеҙендә ҡорола.

Төп маҡсат булып балаларҙа башҡортса үҙ-ара аралаша белеү күнекмәләрен формалаштырыу һәм үҫтереү тора. Шуның өсөн уҡығанда, яҙғанда, грамматик ҡағиҙәләрҙе өйрәнгәндә, һөйләмдәр, бәйләнешле текстар төҙөү буйынса күнегеүҙәр башҡарғанда уҡыусылар һөйләү телмәре аша аралашып эш итергә тейештәр: һорауҙар биреү, уларға яуап ҡайтарыу; үҙе, яҡындары, класташтары, дуҫтары тураһында һөйләү, диалогтар, монологтар ҡороу, текст буйынса төрлө күнегеүҙәр башҡарыу һ.б.

Программала эҙмә-эҙлекле *мәғлүмәт* менән эш итә белеүҙең ябай ғына булған тәүге күнекмәләрен формалаштырыу ҡаралған. Башҡорт телен үҙләштереү барышында уҡыусыларҙа *мәғлүмәти мәҙәниәткә* нигеҙ һалына: улар яҙырға, уҡырға, дәреслек менән һөҙөмтәле эшләргә, *лингвистик* һүҙлектәрҙе, белешмә материалдарҙы ҡуллана белергә күнегә. Уҡыусыларҙың төрлө форматта бирелгән мәғлүмәт сығанаҡтары менән эшләй белеүе ҡарала (текст, һүрәт, таблица, схема, һүҙҙең моделе, хәтерҙә ҡалдырыу өсөн төҙөлгән инструкция). Улар анализларға, сағыштырып баһаларға, бирелгән мәғлүмәтте үҙгәртеп, икенсе йөкмәтке биреп, эш итергә өйрәнәләр. Шулай уҡ яңы мәғлүмәт төрҙәрен үҙҙәре барлыҡҡа килтереү һәләтенә эйә була башлайҙар: белдереү, хат яҙыу, баһалама биреү, ҡотлау открыткаһы әҙерләү, кескәй күләмле инша яҙыу, ижади эш йыйылмаһы төҙөү, класс стенгазетаһын әҙерләү һәм башҡалар.

Уҡыусыларҙың аң-белемде әүҙем үҙләштереүенә *проект эшмәкәрлекте* ойоштороу ҡарала. Был эш төрө балаларҙың дәрестә өйрәнгән белемдәрен нығытырға, киңәйтергә мөмкинлек бирә, уларға ижади яҡтан үҫеү шарттарын тыуҙыра, балаға үҙ-үҙенә ыңғай баһа бирә белергә өйрәтә. Шулай уҡ ололар һәм тиңтерҙәре менән дөйөм эшләй белеү күнекмәләрен формалаштыра, кәрәкле мәғлүмәтте бергәләп эҙләргә, системаға һалырға һәм тейешенсә ҡулланырға күнектерә.

Программала грамматик һәм орфографик материалдар *концентризм принцибы буйынса* бирелә, йәғни бер үк тема кластан класҡа ҡабатланып, тәрәнәйтеп, киңәйтеп өйрәтелә.

Өлгө программа уҡытыусыларға заман талаптарына тура килгән һәм яңы алымдарға ҡоролған эш программаһын төҙөгәндә методик яҡтан ярҙам күрһәтеү маҡсатында төҙөлгән:

- "Туған (башҡорт) теле" предметын уҡытыу барышында Федераль дәүләт башланғыс белем биреү стандартында (31.05.2022й.) ҡуйылған талаптарға ярашлы уҡытыу процесында балаларҙа шәхси, метапредмет һәм предмет һөҙөмтәләрҙең формалаштырыу мөмкинлеген бирә;

- Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының 2022 йылдың 31 майында раҫланған 286-сы һанлы ҡарары), Төп башланғыс дөйөм белем биреү программаһына (18.03.2022 йыл № 1/22), Өлгө тәрбиә программаһына (дөйөм белем биреү буйынса Федераль уҡытыу-методик берләшмә тарафынан 2.06.2020 йылда раҫланған, протокол № 2/20), шулай уҡ "Рәсәй Федерацияһы халыҡтарының туған телдәрен уҡытыу концепцияһы"на (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының Коллегияһында 2019 йылдың 1 октябрендә раҫланған), "Башҡортостан Республикаһында дәүләт телдәрен һәм халыҡтарҙың туған телдәрен уҡытыу концепцияһы"на (Башҡортостан Республикаһы Башлығының 30.12.2020 йылдағы №УГ-613 указы) ярашлы "Туған (башҡорт) теле" уҡыу предметының йөкмәткеһен һәм планлаштырылған һөҙөмтәләрен һәр бер уҡыу йылына дөрөҫ билдәләргә ярҙам итә.

- һәр бүлекте йәки теманы уҡытыу өсөн тәҡдим ителгән яҡынса сәғәттәр һанына һәм төп эшмәкәрлек төрҙәренә таянып, класс уҡыусыларының үҙенсәлектәрен иҫәпкә алып, уҡытыусы календарь-тематик план төҙөй ала.

Өлгө программа Төп белем биреү программаһында мотлаҡ уҡытыла торған "Туған тел һәм туған телдә әҙәби уҡыу" белем биреү өлкәһенең йөкмәткеһен тулыһында үҙләштереү маҡсатын үтәргә ярҙам итә.

"Туған (башҡорт) теле" уҡыу предметын өйрәтеү маҡсаты һәм бурыстары

Рус телендә белем алған башланғыс класс уҡыусыларын үҙ туған теленә өйрәтеү **маҡсаты** булып уҡыусыларҙың йәш мөмкинлектәрен һәм үҙ ихтыяждарын ҡәнәғәтләндереү өсөн башҡортса телдән һәм яҙма рәүештә тирә-йүндә башҡалар менән уңышлы аралаша белеү күнекмәләренә өйрәтеү һәм функциональ яҡтан грамоталы шәхес булыуҙы формалаштырыу тора.

Башҡорт телен өйрәтеү **бурыстары:**

- башҡорт телен төрлө яҡлап өйрәнеү аша (фонетика, орфография, лексика, грамматика) уҡыусыларҙы дөйөм лингвистик йәһәттән үҫтереү;

- туған тел йәшәйештә башҡалар менән мәҙәни һәм социаль юҫыҡта, шулай уҡ үҙ-ара тейешле мөнәсәбәттәр ҡороусы сара икәнлеген төшөндөрөү;

- илде, тыуған яҡты, халыҡты ярата белеү хистәрен, баланың үҙен Башҡортостандың, Рәсәйҙең вәкиле, гражданины булараҡ ҡабул итеүҙе формалаштырыу;

- "Туған (башҡорт) теле предметын өйрәнеүгә һәм уның аша аң- белем алыуға ыңғай һәм тотороҡло ынтылыш формалаштырыу.

Был маҡсаттар башҡорт теленә өйрәтеү барышында уҡыу эшмәкәрлегенең бөтә төрҙәрен дә практик яҡтан тормошҡа ашырыуға бәйле булып, иң беренсе сиратта *коммуникатив принципҡа* таяныуҙы күҙаллай. Балаларҙы башҡортса һөйләшергә өйрәтеү һәм тел ғилемен үҙләштереү бер юҫыҡта үҙ-ара бәйләнеп, үрелеп, бер-береһен тулыландырып алып барыла.

Телгә өйрәтеүҙең практик йүнәлеше компетентлылыҡ үҫтереү нигеҙҙәренә таянып эш итеүҙе беренсе урынға ҡуйып, башланғыс класс уҡыусыларында коммуникатив (аралаша белеү), тел нормаларын ябай ғына кимәлдә үҙләштереү (тел нормаларын һәм лингвистик белемдәр), тел аша мәҙәниле булыу (тарихты, мәҙәниәтте, ғөрөф-ғәҙәттәрҙе, әхлаҡи нормаларҙы, йәшәү үҙенсәлектәрен өйрәнеү) компетенцияларын формалаштырыуҙы билдәләй.

Коммуникатив компетенция булып башланғыс класс уҡыусыларының программа кимәлендә башҡорт телендә һөйләшә, аралаша белеүе, *телмәр компетенцияһы* булып – уҡыусының башҡорт теле системаһын практик яҡтан үҙләштереүе, *лингвистик компетенция* булып тел ғилеме тураһындағы фәнни белемдәргә эйә булыуы, *мәҙәни компетенция* булып тел аша башҡорт халҡының мәҙәниәтен өйрәнеүе тора.

Рус телендә уҡытыу ойошторолған уҡыу ойошмаларында 1-4 класс уҡыусыларын бер-береһе менән тығыҙ бәйләнештә торған уҡыу эшмәкәрлеге төрҙәре (тыңлау, һөйләү, уҡыу, яҙыу) аша программа материалдарын үҙләштерергә һәм башҡортса аралашырға өйрәтеүҙе күҙаллай. Шул уҡ ваҡытта телгә өйрәтеү баланың лингвистик компетенцияға эйә булып, тел сараларын ҡулланыуҙа отҡорлоҡ, зирәклек күрһәтеүенә лә ныҡ бәйле булып тора.

"Туған (башҡорт) теле" уҡыу предметының уҡыу планындағы урыны

Башланғыс класта балаларҙың рус теле менән берлектә башҡорт телен өйрәнеүе уларға лингвистик белем биреүҙең һәм башҡортса телмәр үҫтереүҙең тәү башы булып, киләсәктә телде тәрәнерәк өйрәнеүгә нигеҙ һала.

"Туған (башҡорт) теле" предметының йөкмәткеһе стандартта һәм Башланғыс дөйөм белем биреү өлгө программаһында ҡаралған талаптарға яуап бирә. Уҡыу планы буйынса дөйөм сәғәттәр һаны 258 (88 сәғәт 1-се класта, шул иҫәптән 66 сәғәт грамотаға өйрәтеү, 22 сәғәт телде системалы өйрәтеү өсөн, 68 – әр сәғәт 2 –се һәм 3 – сө кластарҙа, 68 сәғәт -4 класта).

Беренсе класта грамотаға өйрәтеүҙән һуң "Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу" предметын айырым уҡытыу башлана.

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметы йөкмәткеһенең төп йүнәлештәре

“Туған (башҡорт) теле” предметының материалдарын системалы, эҙмә-эҙлекле өйрәтеү түбәндәге йүнәлештәрҙе үҙ эсенә ала:

- лингвистик белем нигеҙҙәре: фонетика һәм орфоэпия, һүҙъяһалыш (морфемика), лексика, грамматика (морфология һәм синтаксис);
- графика, орфография һәм пунктуация;
- бәйләнешле телмәр үҫтереү.

Лингвистик материал уҡыусыларҙа башҡорт теле системаһы тураһында тәүге төшөнсәләрҙе формалаштыра, әҙәби тел нормаларын практик яҡтан үҙләштереүгә ярҙам итә.

Тел тураһында үҙләштерелгән белем аша уҡыусыларҙа орфографик һәм пунктуацион грамоталылыҡ формалаша. Балалар тел сараларын аңлы рәүештә ҡулланырға өйрәнәләр. Ошо нигеҙҙә уларҙа тел һәм телмәр үҙенсәлектәрен тойомлай, һиҙемләй белеү һәләте үҫешә, тимәк, уҡыусыларҙың телмәр мәҙәниәте һәм дөйөм аң-белем кимәле артабан үҫеш ала. Бындай ҡараш Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандарты ҡуйған талаптарға тап килеп, башланғыс класс уҡыусыларын төрлө уҡыу эшмәкәрлеген үҙ-аллы башҡарырға, белемдәрен практик рәүештә көндәлек йәшәйештә ҡуллана белергә өйрәтә.

Алда күрһәтелгәнсә, предметтың йөкмәткеһе концентризм принцибына таянып ҡоролған, йәғни бер үк бүлектәр һәм темалар кластан класҡа ҡабатланып килә. Материалдарҙы тулыландырып, киңәйтеп, тәрәнәйтеп, алдан өйрәнелгән белемдәргә таянып үҙләштереү ҡарала. Программаның былай төҙөлөшө балаларға телде өйрәнеүҙә, башҡортса яҙырға, уҡырға һәм аңлы рәүештә аралашыу-һөйләшеү процесына уңай шарттар тыуҙыра.

Лексик темалар түбәндәге блоктарҙа күрһәтелә:

1 блок. Мин башҡорт телен өйрәнәм.

2 блок. Танышыу.

3 блок. Минең мәктәбем.

4 блок. Минең республикам.

5 блок. Мин һәм минең ғаиләм.

6 блок. Мин һәм минең дуҫтарым.

7 блок. Мине уратып алған донъя.

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының йөкмәткеһе:

1 класс

(88 сәғәт), шул иҫәптән грамотаға өйрәтеүгә 66 сәғәт, предметты системалы рәүештә өйрәтеүгә – 22 сәғәт бүленә.

Программала “Туған (башҡорт) теле” предметының йөкмәткеһе уҡыусыларға башланғыс дөйөм белем биреү этаптарына бәйле ҡарала. Уҡыусылар тәү башлап уҡыу эшмәкәрлеге төрҙәрен үҙләштерәләр: тыңларға, һөйләргә, уҡырға, яҙырға өйрәнәләр. Башланғыс белем алыу рус телендә ойошторолғанлыҡтан, беренсе класс уҡыусылары башҡорт телен өйрәнеүҙе түбәндәге этаптар аша һәм рус теле менән бер юҫыҡта өйрәнәләр.

Грамотаға өйрәтеү

Башҡорт телен өйрәтеү рус телендәге кеүек үк үҙ эсенә ала:

1. Грамотаға өйрәтеү һәм телмәр үҫтереү. Телдән әҙерлек осоро.
2. Әлифба осоро. Грамотаға өйрәтеү, уҡыу, яҙыу, телмәр үҫтереү.
3. Әлифба аҙағы осоро. Һөйләү һәм яҙма телмәрҙе комплекслы үҫтереү.

Программала грамотаға өйрәтеүҙең телдән әҙерлек осоронда беренсе класс уҡыусыларын түбәндәгеләргә өйрәтеү һалынған:

- башҡорт телендә яңғыраған телмәрҙе тыңлап аңлай, мәғәнәһенә төшөнә белеү күнекмәләрен формалаштырыу;
- башҡорт телендә әйтелгән телмәр ағышынан һүҙҙе, ижекте, өндө, өндәр ҡушылмаһын, бигерәк тә башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәрен айыра, таный, әйтә белергә өйрәтеү;
- телдән әйтелгән, йәки уҡылған тексттың аңлатҡан мәғәнәһенә төшөнөү.

Программаның беренсе класс өсөн тәғәйенләнгән йөкмәткеһе мәктәпкә килгән балаларҙың телмәр үҫеше кимәленең төрлө булыуын иҫәпкә алып билдәләнә. Шунлыҡтан грамотаға өйрәтеү этабында алдан үткәрелә торған телдән әҙерлек осоронда, беренсенән, лексик һәм грамматик материалдарҙы күберәк ҡабатлатыу һәм нығытыу планлаштырыла. Икенсе яҡтан, ошо рәүешле балаларҙың белем кимәлен тигеҙләп, уларҙы грамотаға өйрәтеүгә әҙерлек эше алып барыла: һөйләшеү телмәрен үҫтереү; өндәрҙең дөрөҫ әйтелешен нығытыу; аралашыу өсөн кәрәкле һүҙҙәрҙе өйрәнеп, һүҙлекте байытыу; йыш ҡулланыла торған телмәр өлгөләрен, һөйләм ҡалыптарын үҙләштертеү; һөйләмдәр төҙөргә, уларҙы кәрәкле интонация менән бирә белергә өйрәтеү.

Һөйләмдәге һүҙҙәр, грамматик конструкциялар һөйләү эшмәкәрлеге аша үҙләштереләләр (күргәҙмә материал буйынса әңгәмә, дәрес ваҡытында йәки дәрестән тыш үткәрелгән телмәр уйындары, кескәй күләмле шиғырҙар ятлап һөйләү, һүрәттәр буйынса хикәйә төҙөү, күргән хәл-ваҡиғалар тураһында һөйләшеү, диалог һәм монолог төҙөү һ.б.)

Беренсе класта рус мәктәптәрендә уҡыған уҡыусыларға башҡорт телен өйрәтеү өсөн әлифбаға тиклемге телдән әҙерлек осорона 20 сәғәт, хәреф өйрәнеү осорона 26 сәғәт, әлифбанан һуңғы осорға 20 сәғәт бүленә. Башҡорт өндәрен һәм хәрефтәрен өйрәтеүгә айырым дәреслек төҙөлмәй. Бөтә материал беренсе класс өсөн “Туған (башҡорт) теле” дәреслегендә бирелә.

Әлифбанан һуңғы осорҙа күбеһенсә телмәр үҫтереү, дөрөҫ уҡырға, яҙырға өйрәнеү күнекмәләренә иғтибар бирелә. Өндәрҙе, һүҙҙәрҙе, ябай ғына һөйләмдәрҙе өйрәнеү барышында уҡыусылар уҡыу эшмәкәрлеге төрҙәрен (һөйләү, тыңлау, уҡыу, яҙыу) үҙләштерәләр. Был осор ҙа балаларҙың аралашыу, аң-белемгә эйә белеү күнекмәләрен өйрәнеүенә бәйле алып барыла.

Һөйләү һәм яҙма телмәр уҡыусыларҙа түбәндәге күнекмәләрҙең формалашыуын тәьмин итә:

- башҡорт өндәрен, өндәр ҡушылмаһын һәм ижектәрҙе ишетеп аңлап, уларҙы дөрөҫ әйтеүҙе;
- ябай ғына таныш темаларға бәйле диалог ҡороуҙы;
- аңлау өсөн еңел булған бәләкәй генә тексты дөрөҫ уҡыуҙы;
- өйрәнеү һәм тикшереү маҡсатында үткәрелгән яҙма эштәрҙе өйрәнелгән орфограммаларҙы һаҡлап, хәрефтәр яҙылышын дөрөҫ башҡарып яҙырға өйрәтеү.

Телмәр үҫтереү

Сюжетлы һүрәттәр, һүҙле уйындар, дәрестә өйрәнелгән һәм күҙәтеү материалдары аша рус телендә өйрәнелгән материалдарға таянып, кескәй генә хикәйә төҙөү.

Тексты тыңлағанда йәки үҙ-аллы уҡығанда уның мәғәнәһенә төшөнөү.

Һүҙ һәм һөйләм

Һүҙҙе һәм һөйләмде бер-береһенән айыра белеү. Һөйләмдә һүҙҙәрҙе айырыу, уларҙың теҙелеп килеү тәртибен үҙгәртеү.

Һүҙҙе өйрәнеү һәм тикшереү мөмкинлеген аңлау. Һүҙҙең мәғәнә аңлатыуын төҫмөрләү, төшөнөү.

Фонетика

Телмәр өндәре. Һуҙынҡы өндәр ([о], [ы], [э], [ө], [ү], [ә]) һәм тартынҡы өндәр ([ҡ], [ғ], [һ], [ҙ], [ҫ], [ң]) һәм уларҙы билдәләүсе хәрефтәр тураһында тәүге төшөнсәләр.

Һүҙҙең өндәре һәм уларҙың мәғәнәһе. Һүҙҙә өндәрҙең теҙелеп килеүен һәм иҫәбен билдәләү. Бер йәки бер нисә өн буйынса бер-береһенән айырылып торған һүҙҙәрҙе сағыштырыу. Һүҙгә өн анализы эшләү. Өн моделдәре менән эшләү: өн моделе буйынса һүҙ төҙөү, һүҙҙең өндәре буйынса модель ҡороу.

Һуҙынҡыларҙы һәм тартынҡыларҙы айырыу. Йомшаҡ һуҙынҡыларҙы ҡалын һуҙынҡыларҙан, ҡаты тартынҡыларҙы нәҙек тартынҡыларҙан, яңғырау тартынҡыларҙы һаңғырау тартынҡыларҙан айырыу.

Баҫымды билдәләү.

Ижек. Һүҙҙә ижектәрҙең иҫәбе. Баҫымлы ижек.

Графика

Өндө хәрефтән айырыу: хәреф өндөң билдәһе. Башҡорт графикаһының ижек принцибына таяныуы. Е, ё, ю, я хәрефтәренең функцияһы. Ике өндө [в] и [w] аңлатҡан **В**в хәрефе.

Башҡорт алфавитында хәрефтәр тәртибе. ***ҫ*** и ***ң*** хәрефтәренең баш хәрефтәре юҡлығы, сөнки был хәрефтәрҙән башланған һүҙҙәр юҡ.

Уҡыу

Ижекләп уҡыу (һуҙынҡы өнгә таянып). Ижектәрҙе һуҙып уҡыу. Ижек таблицалары һәм бергә ҡушылған ижектәр формаһын уҡыу. Һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлмәй, бөтөн килеш балаға хас тиҙлектә уҡыу. Тыныш билдәләренә иғтибар итеп, тауышты үҙгәртеп, интонация һәм пауза һаҡлап уҡыу. Һүҙҙәрҙе, һүҙбәйләнештәрҙе, һөйләмдәрҙе аңлап уҡыу. Кескәй күләмле шиғырҙы, тексты тасуири уҡыу.

Орфоэпик уҡыу (һүҙҙәрҙе тулыһынса ижектәргә бүлмәй уҡыу). Орфографик уҡыу (һәр өндө асыҡ итеп әйтеп уҡыу) - күсереп яҙғанда йәки уҡытыусы әйтеп яҙҙыртҡанда үҙ-үҙеңде тикшерергә күнегеү.

Яҙыу

Дәфтәр битендә һәм класс таҡтаһында дөрөҫ йүнәлеш һаҡлап яҙыу. Яҙыу ваҡытында гигиеник талаптар.

Баш һәм бәләкәй хәрефтәр һыҙмаһы, уларҙы дөрөҫ яҙыу. Әйтелешендә һәм яҙылышында айырмаһы булмаған һүҙҙәрҙе, һөйләмдәрҙе тыңлап ишетеү аша яҙыу. Дөрөҫ күсереп яҙыу алымдары һәм тәртибе.

Хәрефте аңлатмаған график саралар: һүҙҙәр араһында буш урын ҡалдырыу, һүҙҙәрҙе юлдан-юлға күсереү билдәһе.

Орфография һәм пунктуация

Дөрөҫ яҙыу ҡағиҙәләрен ҡулланыу: һүҙҙәрҙе бер-береһенән айырып яҙыу, яңғыҙлыҡ исемдәрҙе, һөйләм башында һүҙҙе ҙур хәрефтән яҙыу, һүҙҙәрҙе юлдан-юлға күсергәндә һыҙыҡса ҡуйыу, һөйләм аҙағында тыныш билдәләре.

Тематик блоктар.

«Мин башҡорт телен өйрәнәм». «Туған (башҡорт) теле» дәреслеге менән таныштырыу. Донъяла төрлө илдәр барлығын, ундағы халыҡтарҙың төрлө телдәрҙә аралашыуы тураһында һөйләү. Китаптар уҡырға һәм яҙырға өйрәтәләр. Был китаптан беҙ башҡорт телен өйрәнербеҙ, бер-беребеҙ менән һөйләшергә, башҡортса хат һәм ҡотлауҙар яҙырға өйрәнербеҙ. Башҡорт телендә беҙҙең олатайҙар, өләсәйҙәр, атайҙар әсәйҙәр һөйләшә. Шуға беҙ ҙә башҡорт телен өйрәнеп, улар һымаҡ башҡортса һөйләргә, йырларға, китап уҡырға, спектакль ҡарарға тейешбеҙ.

«Танышыу». Исем, фамилия һәм атайҙың исеме тураһында һөйләшеү**.** Башҡортса бер–береңде тәбрикләү, һаулыҡ һорашыу, танышыу, хушлашыу. Телефондан аралашыу. Уйын һәм уйынсыҡтар аша өйрәнелгән типик фразаларҙы нығытыу.

«Минең мәктәбем». Мәктәп. Класс. Уҡыу кәрәк-яраҡтары. Уҡытысы һәм уҡыусылар. Класта дежур булыу. Тәнәфес. Физзарядка. Тиҙәйткестәр ятлайбыҙ. Уйындар уйнайбыҙ.

«Мин һәм минең ғаиләм». Беҙҙең ғаилә. Ғаиләлә беҙ нисәү? Ата-әсәйҙәр шөғөлө. Ололарға өй эштәрендә ярҙамлашыу. Ашау: иртәнге аш, төшкө аш, киске аш. Ваҡыт: көн һәм төн. Сәғәт һәм минуттар. Аҙна көндәре. Беҙҙең байрамдар: минең тыуған көн.

«Мин һәм минең дуҫтарым». Кейем магазинында. Аҙыҡ магазинында. Аҙыҡ-түлек һатып алыу. Минең бесәйем. Минең этем (көсөгөм). Мин яратҡан сәскә. Баҡсала гөлләмә йыям. Дуҫыма бүләк. Беҙҙең

«Минең республикам». Нимә ул Тыуған ил? Беҙ ҡайҙа йәшәйбеҙ? Беҙҙең ҡала нисек атала? Һинең ауылың нисек атала? Өләсәйгә ҡунаҡҡа. Башҡорт ризыҡтары: бишбармаҡ, бәлеш, ҡыҫтыбай, ҡоймаҡ, сәк-сәк. Картуф ҡаҙабыҙ. Беҙҙең байрамдар: Яңы йыл шыршыһына әҙерләнәбеҙ.

Мине уратып алған донъя». Беҙҙең баҡса: түтәлдәрҙә нимә үҫә? Емеш-еләктең ҙур урожайы. Йәшелсәләрҙе йыябыҙ.

Тыуған тәбиғәт: урманда ниндәй ағастар үҫә? Беҙҙең яҡтың ҡыр хайуандары: ҡуян, төлкө, бүре, айыу, мышы. Өй хайуандары: һыйыр, һарыҡ, ат, эт, бесәй. Йорт ҡоштары: тауыҡ, әтәс, ҡаҙ, өйрәк, күркә. Беҙ уларҙы нисек тәрбиәләйбеҙ?

Башланғыс дөйөм белем биреү кимәлендә “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметы программаһын үҙләштереү буйынса билдәләнгән һөҙөмтәләр:

“Рәсәй Федерацияһында мәғариф тураһында”ғы законда һәм Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартында ҡуйылған талаптар буйынса “Туған (башҡорт) теле”уҡыу предметын өйрәнеп, башланғыс мәктәпте тамамлаған уҡыусылар түбәндәге һөҙөмтәләргә эйә булырға тейештәр:

Шәхси һөҙөмтәләр:

Шәхси һөҙөмтәләр мәктәптә ойошторолған уҡыу һәм тәрбиә процесына бәйле һәм уның сағылышы булып тора. Уҡытыу һәм тәрбиә эше тыуған ерҙең тарихына, мәҙәниәтенә, халыҡ йолаларына, традицияларына таянып үткәрелә һәм был эштә “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының әһәмиәте үтә лә ҙур.

Башҡорт теле дәресендә алынған аң-белем балаларға рухи аҙыҡ булып, уларға илен, халҡын, телен яратҡан шәхес булып үҫергә ярҙам итә. Уларҙа түбәндәге кешелек сифаттары тәрбиәләнә:

Граждандарлыҡ һәм илһөйәрлек һыҙаттарын тәрбиәләү:

- бала үҙен Башҡортостандың һәм Рәсәйҙең бер вәкиле итеп күҙаллай, уларҙың тарихына, мәҙәниәтенә битараф булмаған шәхес булып үҫергә тырыша;
- телде халыҡтарҙың милли ҡомартҡыһы, мәҙәни байлығы итеп ҡабул итә;
- башҡорт теленең рус теле менән бер рәттән республиканың дәүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу ҡоралы икәнлегенә төшөнә;
- тыуған яҡтың һәм илдең үткәненә, бөгөнгөһөнә, киләсәгенә битараф түгел;
- халыҡтар араһындағы дуҫлыҡты, берҙәмлекте хуплай; уны үҫтереү, киңәйтеү сараларында әүҙем ҡатнаша;
- йәмғиәттә кешеләр бер-береһенә ҡарата хөрмәтле, мәрхәмәтле булып, әхлаҡи һәм этик нормаларҙы ҡабул итеп, уларға таянып йәшәргә тейешлекте аңлай һәм үтәргә тырыша.

Рухи һәм әхлаҡи тәрбиә:

- һәр бер кешенең үҙенә генә хас булған сифаттары булыуын таный;
- башҡаларҙы хөрмәтләү, улар менән ыңғай мөнәсәбәттә булыу, ауыр ваҡыттарҙа ярҙам ҡулы һуҙыу һыҙаттары формалаша;
- кешеләргә физик һәм мораль яҡтан насарлыҡҡа этәргән холоҡ-фигел торошон ҡабул итмәй;

Эстетик тәрбиә:

- мәҙәниәткә ҡарата хөрмәтле, халыҡ йолаларына, ижадына һәм сәнғәт төрҙәренә ыңғай ҡарашлы;
- үҙен күңеле япҡан ижади эшмәкәрлектә һынап ҡарау теләге бар.

Физик тәрбиә, һау булып үҫеү мәҙәниәтен формалаштырыу:

- йәшәйештә һау һәм хәүефһеҙ йәшәү ҡағиҙәләрен үтәргә тырышыу (үҙе һәм башҡалар өсөн);
- физик һәм психик һаулыҡҡа һаҡсыл ҡараш тәрбиәләү.

Хеҙмәт тәрбиәһе:

- кеше тормошонда һәм йәмғиәттә хеҙмәттең ҡиммәтен аңлау. Хеҙмәт һөҙөмтәләренә һаҡсыл һәм яуаплы булыу. Төрлө хеҙмәт эшмәкәрлегендә ҡатнашып, практик күнекмәләргә эйә булырға ынтылыу. Төрлө һөнәрҙәргә ҡыҙыҡһыныу күрһәтеү.

Экологик яҡтан тәрбиә:

- тәбиғәткә ҡарата һаҡсыл булыу, өҙөби әҫәрҙәр аша уны ҡурсылау, һаҡлау сифаттарын тәрбиәләү;
- тәбиғәткә зыян килтереүҙе ҡабул итмәү.

Фәнни яҡтан донъяны танып-белеү ҡиммәттәре:

- уратып алған донъя тураһында фәнни төшөнсәләрҙең формалашыуы;
- аң-белемгә ҡарата ҡыҙыҡһыныу, әүҙемлек, үҙ аллылыҡ, отҡорлоҡ, ынтылыш тәрбиәләү.

Метапредмет һөҙөмтәләр:

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының йөкмәткеһен үҙләштереү һөҙөмтәһендә уҡыусыларҙа түбәндәге **танып-белеү универсаль уҡыу күнекмәләре** формалашасаҡ:

Төп логик күнекмәләр:

- предметтарҙы сағыштырыу, оҡшашлыҡтарын табыу;
- рус телендә алған белемдәрен башҡорт телен өйрәнгәндә уларҙы сағыштырыу нигеҙендә ҡуллана белә башлай;
- уҡытыусы тәҡдим иткән алгоритмға таянып, телмәр берәмектәрен төркөмләү өсөн оҡшашлыҡты һәм айырманы билдәләү;
- күнегеүҙе үтәү өсөн етешмәгән мәғлүмәтте табыу тәртибен үҙ аллы ҡулланыу;
- башҡорт телендә яңғыраған телмәрҙе (ололарҙың, тиҫтерҙәренең һөйләүе, балалар өсөн радио һәм телевизион тапшырыуҙар, компьютер саралары аша бирелгән текстарҙы, һ.б.) таный, аңлай, тейешенсә ҡабул итә;
- башҡортса яҙылған һүҙҙәрҙе, ижектәрҙе, өндәрҙе, өндәр теҙмәһен дөрөҫ әйтә, уҡый, улар менән һөйләмдәр төҙөй ала;

Төп эҙләнеү-тикшереү күнекмәләре:

- туған телдә яҙа һәм һөйләү белеү кешене мәҙәни яҡтан билдәләүсе күрһәткес икәнлеген аңлай;
- программала ҡаралған башҡорт әҙәби теленең нормаларын (орфоэпика, лексика, грамматика) һәм үҙ-ара аралашыу этикетын үҙләштереп, йәшәйештә ҡуллана башлай;
- төрлө аралашыу осраҡтарында ололар һәм тиҫтерҙәре менән тейешле этикет ҡағиҙәләрен һаҡлап, ыңғай мөнәсәбәттә эш итә белә;
- күнекмәне үтәү буйынса бирелгән бер нисә варианттан иң отошлоһон һайлай белергә өйрәтеү;
- бирелгән алгоритм буйынса төрлө анализдар эшләй белеү (өн-хәреф анализы, һүҙ составына анализ, грамматик анализ, синтаксик анализ)- программа материалдары кимәлендә;
- күнегеүҙе үтәү өсөн етешмәгән мәғлүмәтте таба белеү.
- башҡорт телендә һөйләшеү һәм аралашыу кимәле буйынса үҙ-үҙенә баһа бирергә өйрәнә.
- уҡыу мәсьәләләрен сискәндә туған телдә төрлө сығанаҡтарҙан кәрәкле мәғлүмәтте табып, тейешенсә ҡуллана белә;

Мәғлүмәт менән эшләү:

- практик күнекмәләрҙе үтәү маҡсатында мәғлүмәт табыуҙа һүҙлектәр, белешмә ҡулланмалар ҡуллана; алгоритм буйынса тейешле мәғлүмәтте табып ҡуллана, уның дөрөҫлөгөн уҡытыусы өйрәтеүенсә тикшерә белә;

- интернеттан мәғлүмәт эҙләгәндә информация хәүефһеҙлеге ҡағиҙәләрен ололар ярҙамында һаҡлап, улар менән кәңәшләшеп эш итергә күнегә;

- телмәр берәмектәрен тикшереү йәки күҙәтеү һөҙөмтәләре буйынса лингвистик мәғлүмәтте үҙ-аллы схемалар, таблицалар аша еткерә белә.

Башланғыс мәктәп аҙағында уҡыусыларҙа **коммуникатив универсаль уҡыу күнекмәләре** формалаша:

Аралашыу:

- бирелгән темаға диалог ҡора ала, һорауҙарға ҡыҫҡа йәки тулыһынса асыҡлап яуап ҡайтара белә. Диалогты башлап йәки дауам итеп алып китә ала;
- алдан әҙерләнеп, йәки әҙерлекһеҙ тексты етеҙ, аңлы рәүештә һәм тасуири итеп уҡый ала. Текстың йөкмәткеһен ҡыҫҡаса, йәки ентекләп, йәки һайлап алып һөйләп бирә ала;
- бер нисә предметты, йәки күренеште ябай ғына рәүештә сағыштырып, телдән һәм яҙып һүрәтләй белә;
- уҡыу эшмәкәрлегенә бәйле ябай ғына һөйләмдәр менән үҙ фекерен әйтә һәм үҙенең дөрөҫлөгөн иҫбатлай ала;
-башҡарған проект эше тураһында телдән отчет бирә, йәки презентация буйынса, һ.б. һөйләй белә;
- кроссвордтар, ребустар, йомаҡтар сисә белә.
- телмәр этикетын һаҡлап һаулыҡ һораша, хушлаша, ғәфү үтенә, рәхмәт әйтә, ниндәйҙер үтенес менән мөрәжәғәт итә белә.

Берлектәге эшмәкәрлек:

- оҙаҡ йәки ҡыҫҡа ваҡытта башҡарыла торған коллектив эштәрҙең маҡсаттарын һәм үтәлеү этаптарын билдәләй белә (проект эше, мини-тикшереү һ.б.);

- төркөмдә бергәләп башҡарылған эште һәм уның һөҙөмтәһен һөйләшеп, килешеп, ролдәр буйынса бүлешеп башҡарыу;

- төркөмдә бергә эшләгәндә төрлө ролдәрҙе башҡара алыу һәләтен үҫтереү (етәксе, башҡарыусы), үҙ-аллылыҡ, зирәклек, әүҙемлек күһәтеү.

Башланғыс мәктәп аҙағында уҡыусыларҙа **эште көйләүсе универсаль уҡыу күнекмәләре** формалаша:

Үҙ эшеңде ойоштороу:

- уҡыу күнегеүҙәрен үтәү өсөн бирелгән эште башҡарыу планын һәм тәртибен билдәләү;

Үҙ эшеңде тикшереү:

- күнегеүҙәр үтәгәндә уңыштың йәки хатаның сәбәбен асыҡлау;

- уҡыу эшмәкәрлегенә бәйле ябай ғына һөйләмдәр менән үҙ фекерен әйтә һәм үҙенең дөрөҫлөгөн иҫбатлай ала;
- үҙ эшен үҙ аллы тикшереп, баһалай белеү һәләтенә эйә;

Предмет һөҙөмтәләре

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметын дүрт йыл буйынса уҡытыу балала туған телгә ҡарата яратыу, уны өйрәнеүгә ынтылыш тәрбиәләй. Бала үҙен Башҡортостандың һәм Рәсәйҙең бер вәкиле итеп күҙаллай башлай, уларҙың тарихына, мәҙәниәтенә битараф булмаған шәхес булып үҫергә тырыша, башҡорт телен халыҡтың милли ҡомартҡыһы, мәҙәни байлығы итеп ҡабул итә.

Башҡорт теленең рус теле менән бер рәттән республиканың дәүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу ҡоралы икәнлегенә төшөнә. Бала башҡортса яҙырға, уҡырға, тирә-йүндә кешеләр менән аралашырға өйрәнеп, үҙендә оло ғорурлыҡ тойғолары һиҙә.

Беренсе класс аҙағында уҡыусы түбәндәге күнекмәләргә эйә була:

- һүҙҙе һәм һөйләмде айыра; һүҙҙе һөйләм эсенән табып, әйтә ала;
- һүҙҙән өндәрҙе айырып, әйтә белә;
- тартынҡы һәм һуҙынҡы өндәрҙе айыра;
- ҡалын һәм нәҙек һуҙынҡыларҙы айыра;
- йомшаҡ һәм ҡаты, шулай уҡ яңғырау һәм һаңғырау тартынҡыларҙы (һүҙ эсендә һәм һүҙҙән тыш) айыра;
- “өн”һәм “хәреф” төшөнсәһен айыра;
- һүҙҙә ижектәр һанын билдәләй;
- һүҙҙә ижектәргә бүлә;
- башҡорт алфавитының хәрефтәрен дөрөҫ әйтә; алфавит хәрефтәре буйынса һүҙҙәрҙе төркөмләй ала;
- баш һәм бәләкәй хәрефтәрҙең һыҙмаһын боҙмайынса, хәрефтәрҙе бер-береһенә ҡушып һәм һүҙҙәрҙе аңлайышлы матур итеп яҙа;
- өйрәнелгән дөрөҫ яҙыу ҡағиҙәләрен ҡуллана: һөйләмдә һүҙҙәрҙе айырып яҙыу; һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәләрен ҡуйыу; һөйләм башын, яңғыҙлыҡ исемдәрҙе (исемдәр, фамилиялар, хайуан ҡушаматтары) баш хәрефтән яҙыу; һүҙҙәрҙе юлдан юлға ижек аша күсереү;
- һүҙҙәрҙе һәм һөйләмдәрҙе хатаһыҙ, буш урын ҡалдырмай, күсереп яҙа (текст 25 һүҙҙән кәм түгел);
- телдән әйтелгән тексты хатаһыҙ, хәрефтәрҙе боҙмай, яҙа (текста 3—5 һүҙҙән торған һөйләмдәр була, һүҙҙәр һаны 20 артмаҫҡа тейеш). Һүҙҙәрҙең яҙылышы әйтелеше менән тап килергә тейеш;
- өйрәнелгән ҡағиҙәләрҙә ебәрелгән хаталарҙы таба һәм төҙәтә;
- тыңланған тексты аңлай;
- мәғәнәһен аңлап, ҡысҡырып һәм эстән ҡыҫҡа ғына тексты интонация менән

уҡый ала;

- текстан аңлашылмаған һүҙҙе таба белә;
- бирелгән һүҙҙәр менән һөйләм төҙөй;
- сюжетлы һүрәттәр һәм күҙәтеүҙәр ярҙамында телдән 3—5 һүҙҙән торған текст төҙөй;
- уҡыу күнекмәләрен үтәгәндә өйрәнелгән төшөнсәләрҙе ҡуллана.

Икенсе класс аҙағында уҡыусы түбәндәге күнекмәләргә эйә була:

тел аралашыу ҡоралы икәнлекте төшөнә;

- ҡуйылған маҡсатҡа ярашлы тартынҡы өндәрҙе һүҙ эсендә йәки унан тыш баһалай: ҡаты һәм йомшаҡ тартынҡыларҙың парлы һәм парһыҙ булыуын билдәләй ала; яңғырау һәм һаңғырау тартынҡыларҙың парлы һәм парһыҙ булыуын билдәләй ала;
- һүҙҙе ижектәргә бүлә һәм ижек һанын билдәләй белә;
- һүҙҙә өндәр һәм хәрефтәр һанын билдәләй, шулай уҡ **е, ё, ю, я** хәрефтәре булған һүҙҙәрҙә;
- тамырҙаш һүҙҙәрҙе таба белә;
- һүҙҙә тамырҙы билдәләй ала;
- һүҙҙә ялғауҙы билдәләй белә;
- текстан күп мәғәнәле һүҙҙәрҙе табып, мәғәнәһен аңлата ала. Һүҙлек буйынса мәғәнәне асыҡлай белә;
- Кем? Нимә? Һорауҙарына яуап биргән һүҙҙәрҙе таба;
- Нимә эшләй? Нимә эшләне? Һорауҙарына яуап биргән һүҙҙәрҙе таба;
- Ниндәй? Һорауҙарына яуап биргән һүҙҙәрҙе таба;
- әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләм төрҙәрен билдәләй;
- һүҙҙә йәки һүҙҙәр араһында өйрәнелгән орфограмманы таба ала;
- өйрәнелгән дөрөҫ яҙыу ҡағиҙәләрен ҡуллана: һөйләмдә һүҙҙәрҙе айырып яҙыу; һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәләрен ҡуйыу; һөйләм башын, яңғыҙлыҡ исемдәрҙе (исемдәр, фамилиялар, хайуан ҡушаматтары) баш хәрефтән яҙыу; һүҙҙәрҙе юлдан юлға ижек аша күсереү; ялғауҙарҙы, айырыу нәҙеклек һәм ҡатылыҡ билдәләрен бергә яҙыу;
- һүҙҙәрҙе һәм һөйләмдәрҙе хатаһыҙ, буш урын ҡалдырмай, күсереп яҙа (текст 50 һүҙҙән кәм түгел);
- телдән әйтелгән тексты хатаһыҙ, хәрефтәрҙе боҙмай, яҙа (текста 3—5 һүҙҙән торған һөйләмдәр була, һүҙҙәр һаны 45- тән артмаҫка тейеш). Һүҙҙәрҙең яҙылышы әйтелеше менән тап килергә тейеш;
- өйрәнелгән ҡағиҙәләргә бәйле ебәрелгән хаталарҙы таба һәм төҙәтә;
- дәреслектә бирелгән аңлатма, орфографик, орфоэпик һүҙлектәрҙе ҡуллана;
- бирелгән тема буйынса 2-4 һөйләмдән торған телдән диалог һәм монолог төҙә белә;
- уҡылған йәки тыңланған текст буйынса 1—2 һөйләмдән торған телдән йәки яҙып ябай ғына һығымта бирә белә;
- бирелгән һүҙҙәр менән, һорауҙар аша уларҙың бер-береһе менән бәйләнешен асып, һөйләм төҙә;

- текст темаһын билдәләй, уға исем бирә белә;
- бер нисә бирелгән һөйләмдән текст төҙә ала;
- һорауҙарға таянып, 30—45 һүҙҙән торған хикәйәнең эстәлеген тулыһынса асыҡлап яҙыу (изложение);
- өйрәнелгән телмәр төшөнсәләрен үҙ һүҙҙәре менән аңлата ала.

Өсөнсө класс аҙағында уҡыусы түбәндәге күнекмәләргә эйә була:

- башҡорт телен ғорур башҡорт халҡының милли ҡомарткыһы, мәҙәни байлығы итеп ҡабул итә һәм уны рус теле менән бер рәттән республиканың дәүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу ҡоралы икәнлегенә төшөнә;
- өндәрҙе ҡуйылған маҡсатҡа ярашлы һүҙ эсендә йәки унан айырым сағыштыра, төркөмләй белә;
- һүҙгә өн-хәреф анализы эшләй ала;
- һүҙҙәрҙә йомшаҡлыҡ һәм ҡатылыҡ билдәләренең функцияһын билдәләй, өн һәм хәреф һанын теүәлләй белә, шул рәттән **е, ё, ю, я** хәрефтәренән торған һүҙҙәр менән дә.
- тамырҙаш һүҙҙәрҙе омонимдарҙан һәм синонимдарҙан (терминды әйтмәйенсә) айыра белә;
- текста һүҙҙең мәғәнәһен билдәләй;
- тура мәғәнәле һәм күсмә мәғәнәле һүҙҙәрҙе айыра;
- исем һүҙ төркөмөн таба, уның һанын, килешен билдәләй;
- сифат һүҙ төркөмөн таный;
- ҡылым һүҙ төркөмөн таный, һанын, заманын билдәләй;
- зат алмаштарын таба (төп формала); текста исемде артыҡ ҡабатлау булмаһын өсөн зат алмаштарын ҡуллана белә;
- әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләм төрҙәрен билдәләй;
- һөйләмдә баш һәм эйәрсән киҫәктәрҙе билдәләй ала;
- йыйнаҡ һәм таралау һөйләмдәрҙе айыра белә;
- һүҙҙә йәки һүҙҙәр араһында өйрәнелгән орфограмманы таба ала;
- һүҙҙәрҙе һәм һөйләмдәрҙе хатаһыҙ, буш урын ҡалдырмай, күсереп яҙа (текст 70 һүҙҙән кәм түгел);
- телдән әйтелгән тексты хатаһыҙ, хәрефтәрҙе боҙмай, яҙа (текста 3—5 һүҙҙән торған һөйләмдәр була, һүҙҙәр һаны 65- тән артмаҫҡа тейеш). Һүҙҙәрҙең яҙылышы әйтелеше менән тап килергә тейеш;
- өйрәнелгән ҡағиҙәләргә бәйле ебәрелгән хаталарҙы таба һәм төҙәтә;
- төрлө типтағы тексты аңлай һәм текстан тейешле мәғлүмәтте таба белә;
- - уҡылған йәки тыңланған текст буйынса 1—2 һөйләмдән торған телдән йәки яҙып ябай ғына һығымта бирә белә;
- -бирелгән тема буйынса 3-5 һөйләмдән торған телдән диалог һәм монолог төҙә белә;
- телдән һәм яҙып 2 – 3 һөйләмдән торған текст төҙә белә. Тексттың йөкмәткеһе саҡырыу, һорау, ғәфү үтенеү, рәхмәт әйтеү, кире ҡағыу темалары менән бәйле булырға тейеш.

- текстағы һөйләмдәрҙең бер-береһе менән бәйле булыуын билдәләй (зат алмаштары, синонимдар, *һәм, ләкин* теркәүестәр ярҙамында);

- текста мәғәнәне асыусы төп һүҙҙәрҙе билдәләй;

- текстың темаһын һәм төп мәғәнәһен билдәләй;

- план төҙөп, уның буйынса текст әҙерләй белә;

- бирелгән план буйынса үҙ аллы йәки бергәләп изложение яҙыу;

- өйрәнелгән телмәр төшөнсәләрен үҙ һүҙҙәре менән аңлата ала.

- аңлатма һүҙлек ярҙамында һүҙҙәрҙең мәғәнәһен асыҡлай.

Дүртенсе класс аҙағында уҡыусы түбәндәге күнекмәләргә эйә була:

- Рәсәй Федерацияһында йәшәгән төрлө милләт халыҡтарының теле һәм мәҙәниәте ил халҡы өсөн рухи һәм әхлаҡи ҡиммәт булыуын, уларҙы һаҡлау һәм артабан үҫтереү һәр кемдең бурысы икәнлекте аңлай;

- башҡорт теле башҡорт халҡының теле, ул илгә исем биргән тел, ул халыҡтың тарихын, мәҙәниәтен һаҡлаусы һәм ҡурсылаусы. Шуға ла ул Башҡортостандың дәүләт теле тип иғлан ителгән, уны өйрәнеү, ул телдә һөйләшеү һәр кемдең бурысы тигәнде бала ҡабул итергә тейеш;

- туған телдә яҙа һәм һөйләү белеү кешене мәҙәни яҡтан билдәләүсе күрһәткес икәнлекте аңлай;

- һүҙҙәргә өн-хәреф анализы эшләй белә (дәреслектә бирелгән алгоритм буйынса);

- бирелгән һүҙҙәргә синоним һайлай белә;

- - бирелгән һүҙҙәргә антоним һайлай белә;

- телмәрҙә мәғәнәһенә аңлатма кәрәк булған һүҙҙәрҙе таба, текстағы өҙөк буйынса уны аңлата ала;

- һүҙҙең составына анализ үткәрә, һүҙ составына схема төҙөй; схема менән һүҙҙең составын сағыштырып, һығымта яһай белә;

- грамматик билдәләр буйынса һүҙҙең ниндәй һүҙ төркөмөнә ҡарауын билдәләй ала;

- исем һүҙ төркөмөнөң грамматик билдәләрен таба, уның һанын, килешен билдәләй; исемгә грамматик анализ эшләй;

- сифат һүҙ төркөмөнөң грамматик билдәләрен таба, уларҙың ниндәй ялғауҙар ярҙамында барлыҡҡа килеүен, төп сифатҡа (*ҙур, йәш, аҡ*) йәки шартлы сифатҡа (алтын сәғәт, ҡышҡы көн) ҡараймы, сифат дәрәжәһен билдәләй; сифатҡа грамматик анализ эшләй;

- ҡылым һүҙ төркөмөн таный, һанын, заманын билдәләй; ҡылымға грамматик анализ эшләй;

- зат алмаштарының грамматик билдәләрен таба (төп формала): зат, һан; текста исемде артыҡ ҡабатлау булмаһын өсөн зат алмаштарын ҡуллана белә;

- һөйләмде, һүҙбәйләнеште, һүҙҙе бер-береһенән айыра;

- әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләм төрҙәрен билдәләй;

- йыйнаҡ һәм тарҡау һөйләмдәрҙе айыра белә;

- тиң киҫәкле һөйләмдәрҙе таба белә;

- ябай һөйләмгә синтаксик анализ эшләү тәртибен белә;
- һүҙҙә йәки һүҙҙәр араһында өйрәнелгән орфограмманы таба ала;
- һүҙҙәрҙе һәм һөйләмдәрҙе хатаһыҙ, буш урын ҡалдырмай, күсереп яҙа (текст 85 һүҙҙән кәм түгел);
- телдән әйтелгән тексты хатаһыҙ, хәрефтәрҙе боҙмай, яҙа (текста 3—5 һүҙҙән торған һөйләмдәр була, һүҙҙәр һаны 80- дән артмаҫҡа тейеш);
- бирелгән тема буйынса 4-6 һөйләмдән торған телдән диалог һәм монолог төҙә белә;
- аралашҡанда тейешле телмәр сараларын ҡуллана белә;
- телдән һәм яҙып 3 -5 һөйләмдән торған текст төҙә белә.
- тексттың темаһын һәм төп мәғәнәһен билдәләй;
- төҙөлгән план буйынса текст әҙерләй белә;
- телдән һәм яҙма рәүештә тексты эҙмә-эҙлекле һөйләй ала;
- текстҡа план төҙөй белә;
- телдән тексттың өҙөгөн һайлап һөйләй ала (выборочный пересказ);
- алдан әҙерлек буйынса бирелгән темаға сочинение яҙа;
- өйрәнелгән төшөнсәләрҙе үҙ һүҙҙәре менән аңлата ала;
- һүҙҙең мәғәнәһен белешмә ҡулланмалар, шулай уҡ электрон ресурстар аша аңлата белә.

Предметтың йөкмәткеһен календарь- тематик яктан планлаштырыу

1 Б класы

Туған (башҡорт) тел

№	Дәрестең темаһы	Сәғәт һаны	Үткәрелеү ваҡыты	Фактик дата	Иҫкәрмә
1.	Предмет. Предметтарҙы тамғалау.	1	05.09.2023		
2.	Кем ни эшләй? Предметтың атамаһын, эш-хәрәкәтен белдергән һүҙҙәр.	1	07.09.2023		
3.	Һөйләмде шартлы билдәләр ярҙамында тамғалау.	1	12.09.2023.		
4.	Һүҙ. Һүҙ моделе. Нимә Ҡайҙа һорауҙары	1	14.09.2023		
5.	Һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлеү	1	19.09.2023		
6.	3 ижекле һүҙҙәр	1	21.09.2023		
7.	Нисә Күпме һорауҙары. 1 – 10-ға тиклемге һандар.	1	26.09.2023		
8.	Предметтың билдәһен белдергән һүҙҙәр. Ниндәй һорауы.	1	28.09.2023		
9.	Өн. Тартынҡы өндәр.	1	03.10.2023		
10.	Өн моделе.	1	05.09.2023		
11.	Өн моделе. Телмәр үҫтереү.	1	10.09.2023		
12.	Һуҙынҡы өндәр. Нәҙек һәм ҡалын һуҙынҡылар.	1	12.10.2023		
13.	Һуҙынҡы өндәр. Нәҙек һәм ҡалын һуҙынҡылар.	1	17.10.2023		
14.	Нәҙек һәм ҡалын ижектәр. Уларҙың моделе.	1	19.10.2023		
15.	Нәҙек һәм ҡалын ижектәр. Уларҙың моделе.	1	24.10.2023		
16.	Баҫым. Телмәр үҫтереү.	1	26.10.2023		
17.	Логик баҫым.	1	07.11.2023		

18.	Һүҙ һәм һөйләм.	1	09.11.2023		
19.	Һөйләмдә һүҙҙәрҙең килеү тәртибе.	1	14.11.2023		
20.	Хәбәр һөйләмдәр.	1	16.11.2023		
21.	Һорау һөйләмдәр.	1	21.11.2023		
22.	Өндәү һөйләмдәр.	1	23.11.2023		
23.	Текст менән танышыу.	1	28.11.2023		
24.	Телмәр үҫтереү.	1	30.11.2023		
25.	“О” хәрефе.	1	05.12.2023		
26.	“Ы” хәрефе.	1	07.12.2023		
27.	“Э” хәрефе.	1	12.12.2023		
28.	“Ә” хәрефе	1	14.12.2023		
29.	“Ө” хәрефе	1	19.12.2023		
30.	“Ү” хәрефе	1	21.12.2023		
31.	“Ҡ” хәрефе	1	26.12.2023		
32.	“Ғ” хәрефе	1	28.12.2023		
33.	“Һ” өнө һәм хәрефе.	1	09.01.2024		
34.	“Ҙ”өнө һәм хәрефе.	1	11.01.2024		
35.	“ҫ” хәрефе.	1	16.01.2024		
36.	“ң” хәрефе	1	18.01.2024		
37.	“В” өнө һәм хәрефе.	1	23.01.2024		
38.	“Е-Ю-Я” хәрефтәре.	1	25.01.2024		
39.	“Й” өнө һәм хәрефе.	1	30.01.2024		
40.	“У-Ү” хәрефтәре.	1	01.02.2024		
41.	“К-Ҡ” хәрефтәре.	1	06.02.2024		
42.	“З-Ҙ” хәрефтәре”.	1	08.02.2024		
43.	“Х-Һ” хәрефтәре.	1	20.02.2024		
44.	“Е-Ә” хәрефтәре	1	22.02.2023		
45.	“С-ҫ” хәрефтәре.	1	27.02.2024		
46.	“Г-Ғ” хәрефтәре	1	29.02.2024		
47.	“О-Ө” хәрефтәре.	1	05.03.2024		
48.	“Н-ң” хәрефтәре.	1	07.03.2024		

49.	Айырыу билдәләре: Ъ һәм Ь.	1	12.03.2024		
50.	Алфавит.	1	14.03.2024		
51.	Өйрәтеү диктанты.	1	19.03.2024		
52.	Хаталар өҫтөндә эш.	1	21.03.2024		
53.	Алфавитты ҡабатлау.	1	02.04.2024		
54.	Предметтың исемен белдереүсе һүҙҙәр.	1	04.04.2024		
55.	Предметтың эшен белдереүсе һүҙҙәр.	1	09.04.2024		
56.	Предметтың билдәһен белдереүсе һүҙҙәр.	1	11.04.2024		
57.	Һүҙҙәрҙе юлдан юлға күсереү.	1	16.04.2024		
58.	Дөрөҫ яҙыу ҡағиҙәләре.	1	18.04.2024		
59.	Аралашыу ҡағиҙәләре.	1	23.04.2024		
60.	Телмәр үҫтереү.	1	25.04.2024		
61.	Телмәр үҫтереү.	1	30.04.2024		
62.	Контроль күсереп яҙыу.	1	02.05.2024		
63.	Хаталар өҫтөндә эш.	1	07.05.2024		
64.	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау.	1	14.05.2024		
65.	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау.	1	16.05.2024		
66.	Йомғаҡлау.	1	21.05.2024, 23.05.2024		

2 Б класы

Туған (башҡорт) теле

№	Дәрестең темаһы	Сәғәт һаны	Үткәрелеү ваҡыты	Фактик дата	Иҫкәрмә
1.	Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт. Мин башҡорт телен өйрәнәм.	1	05.09.2023		
2.	Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт.	1	07.09.2023		
3.	Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт.	1	12.09.2023		

4.	Фонетика һәм графика. Өн һәм хәреф.	1	14.09.2023		
5.	Һуҙынҡы өндәр.	1	19.09.2023		
6.	Һуҙынҡы өндәр.	1	21.09.2023		
7.	Яңғырау һәм һаңғырау тартынҡылар.	1	26.09.2023		
8.	Парлы һәм парһыҙ тартынҡылар.	1	28.09.2023		
9.	*Е, ё, ю, я* хәрефтәре булған һүҙҙәрҙә өндәр һәм хәрефтәр һаны.	1	03.10.2023		
10.	Яҙыуҙа *ъ* һәм *ь* билдәләре.	1	05.10.2023		
11.	Һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлеү.	1	10.10.2023		
12.	Сингармонизм.	1	12.10.2023		
13.	Өндө тикшереү.Өн-хәреф анализы.	1	17.10.2023		
14.	Орфоэпия.	1	19.10.2023		
15.	Контроль күсереп яҙыу.	1	24.10.2023		
16.	Хаталар өҫтөндә эш.	1	26.11.2023		
17.	Лексика. Һүҙҙең лексик мәғәнәһе.	1	07.11.2023		
18.	Бер һәм күп мәғәнәле һүҙҙәр.	1	09.11.2023		
19.	Синоним.	1	14.11.2023		
20.	Синоним.	1	16.11.2023		
21.	Антоним.	1	21.11.2023		
22.	Антоним.	1	23.112023		
23.	Һүҙ составы. Һүҙ тамыры.	1	28.11.2023		
24	Тамырҙаш һүҙҙәр.	1	30.11.2023		
25.	Тамырҙаш һүҙҙәр.	1	05.12.2023		
26.	Ялғауҙар.	1	07.12.2023		
27.	Ялғауҙар.	1	12.12.2023		
28.	Ялғауҙар.	1	14.12.2023		
29.	Диктант.	1	19.12.2023		
30.	Хаталар өҫтөндә эш.	1	21.12.2023		
31.	Исем. Дөйөм төшөнсә.	1	26.12.2023		
32.	Яңғыҙлыҡ исемдәр.	1	28.12.2024		
33.	Яңғыҙлыҡ исемдәр.	1	09.01.2024		

34.	Уртаҡлыҡ исемдәр.	1	11.01.2024		
35.	Уртаҡлыҡ исемдәр.	1	16.01.2024		
36.	Исемдәрҙең һан менән үҙгәреүе.	1	18.01.2024		
37.	Исемдәрҙең һан менән үҙгәреүе.	1	23.01.2024		
38.	Исемдәрҙең һан менән үҙгәреүе.	1	25.01.2024		
39.	Ҡылым. Дөйөм төшөнсә.	1	30.01.2024		
40	Ҡылымдарҙың затта үҙгәреүе.	1	01.02.2024		
41.	Ҡылымдарҙың затта үҙгәреүе.	1	06.02.2024		
42.	Ҡылымдарҙың затта үҙгәреүе.	1	08.02.2024		
43.	Ҡылымдарҙың һанда үҙгәреүе.	1	13.02.2024		
44.	Ҡылымдарҙың һанда үҙгәреүе.	1	25.02.2024		
45.	Ҡылымдарҙың һанда үҙгәреүе.	1	20.02.2024		
46.	Ҡылымдың юҡлыҡ киҫәксәләре.	1	22.02.2024		
47.	Сифат. Дөйөм төшөнсә.	1	27.02.2024		
48.	Сифат. Дөйөм төшөнсә.	1	29.02.2024		
49.	Сифат. Дөйөм төшөнсә.	1	05.03.2024		
50.	Сифат. Дөйөм төшөнсә.	1	07.03.2024		
51.	Һан. Дөйөм төшөнсә.	1	12.03.2024		
52.	Ябай һәм ҡушма һандар.	1	14.03.2024		
53.	Синтаксис. Һүҙ һәм һөйләм.	1	29.03.2024		
54.	Әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләмдәр.	1	21.03.2024		
55.	Әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләмдәр.	1	02.04.2024		
56.	Һөйләмдең баш киҫәктәре.	1	04.04.2024		
57.	Һөйләмдең баш киҫәктәре.	1	09.04.2024		
58.	Орфография һәм пунктуация.	1	11.04.2024		
59.	Орфография һәм пунктуация.	1	16.04.2024		
60.	Контроль эш.	1	18.04.2024		
61.	Хаталар өҫтөндә эш.	1	23.04.2024		
62.	Телмәр үҫтереү.	1	25.04.2024		
63.	Телмәр үҫтереү.	1	30.04.2024		
64.	Телмәр үҫтереү.	1	07.05.2024		

65.	Телмәр үҫтереү.	1	14.05.2024		
66.	Телмәр үҫтереү.	1	16.05.2024		
67.	Телмәр үҫтереү.	1	21.05.2024		
68.	Телмәр үҫтереү.	1	23.05.2024		

3-сө Б класы

Туған (башҡорт) теле

№	Дәрестең темаһы	Сәғәт һаны	Үткәрелеү ваҡыты	Фактик дата	Иҫкәрмә
1.	Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт.	1	05.09.2023		
2.	Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт.	1	07.09.2023		
3.	Фонетика һәм графика.	1	12.09.2023		
4.	Фонетика һәм графика.	1	14.09.2023		
5.	Фонетика һәм графика.	1	19.09.2023		
6.	Фонетика һәм графика.	1	21.09.2023		
7.	Фонетика һәм графика.	1	26.09.2023		
8.	Орфоэпия.	1	28.09.2023		
9.	Лексика. Һүҙҙең лексик мәғәнәһе.	1	03.10.2023		
10.	Һүҙҙең тура һәм күсмә мәғәнәһе.	1	05.10.2023		
11.	Синонимдар.	1	10.10.2023		
12.	Антонимдар.	1	12.10.2023		
13.	Иҫкергән һүҙҙәр.	1	17.10.2023		

14.	Инеш диктант.	1	19.10.2023		
15.	Хаталар өҫтөндә эш.	1	24.10.2023		
16.	Лексика буйынса үтелгәнде ҡабатлау.	1	26.10.2023		
17.	Һүҙ составы (морфемика).	1	07.11.2023		
18.	Һүҙҙең тамыры.	1	09.11.2023		
19.	Һүҙҙең ялғауы.	1	14.11.2023		
20.	Тамырҙаш һүҙҙәр.	1	16.11.2023		
21.	Һүҙҙе составы буйынса тикшереү.	1	21.11.2023		
22.	Һүҙҙе составы буйынса тикшереү.	1	23.11.2023		
23.	Исем. Дөйөм мәғәнәһе, телмәрҙә ҡулланылышы.	1	28.11.2023		
24.	Күплектәге һәм берлектәге исемдәр.	1	30.11.2023		
25.	Исемдәрҙең килеш менән үҙгәреше.	1	05.12.2023		
26.	Исемдәрҙең килеш менән үҙгәреше.	1	07.12.2023		
27.	Исемдәргә морфологик (грамматик) анализ.	1	12.12.2023		
28.	Исемдәргә морфологик (грамматик) анализ.	1	14.12.2023		
29.	Сифат. Дөйөм мәғәнәһе.	1	19.12.2023		
30.	Төп һәм шартлы сифаттар.	1	21.12.2023		
31.	Сифат дәрәжәләре.	1	26.12.2023		
32.	Сифатҡа грамматик анализ.	1	28.12.2023		
33.	Алмаш (дөйөм төшөнсә).	1	09.01.2024		
34.	Зат алмаштары.	1	11.01.2024		
35.	Зат алмаштары.	1	16.01.2024		

36.	Алмашҡа грамматик анализ.	1	18.01.2024		
37.	Контроль диктант.	1	23.01.2024		
38.	Хаталар өҫтөндә эш.	1	25.01.2024		
39.	Ҡылым.	1	30.01.2024		
40.	Ҡылымдарҙың заман менән үҙгәреше.	1	01.02.2024		
41.	Ҡылымдарҙың заман менән үҙгәреше.	1	06.02.2024		
42.	Ҡылымдарҙың һан менән үҙгәреше.	1	08.02.2024		
43.	Ҡылымдарға грамматик анализ.	1	13.02.2024		
44.	Ҡылымдарға грамматик анализ.	1	15.02.2024		
45.	Һан. Ябай һәм ҡушма һандар.	1	20.02.2024		
46.	Төп һәм рәт һандары.	1	22.02.2024		
47.	Һандарҙың килеш менән үҙгәреүе.	1	27.02.2024		
48.	Һандарҙың килеш менән үҙгәреүе.	1	29.02.2024		
49.	Синтаксис. Һөйләмдең баш киҫәктәре – эйә менән хәбәр.	1	05.03.2024		
50.	Синтаксис. Һөйләмдең баш киҫәктәре – эйә менән хәбәр.	1	07.03.2024		
51.	Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре.	1	12.03.2024		
52.	Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре. Контроль диктант.	1	14.03.2024		
53.	Хаталар өҫтөндә эш. Йыйнаҡ һәм тарҡау һөйләмдәр.	1	19.03.2024		
54.	Әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләм төрҙәре.	1	21.03.2024		

55.	Әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләм төрҙәре.	1	02.04.2024		
56.	Һөйләмдә өндәш һүҙ.	1	04.04.2024		
57.	Һөйләмдә *һәм, ләкин* теркәүестәре.	1	09.04.2024		
58.	Синтаксис буйынса үтелгәндәрҙе ҡабатлау.	1	11.04.2024		
59.	Орфография һәм пунктуация.	1	16.04.2024		
60.	Орфография һәм пунктуация.	1	18.04.2024		
61.	Телмәр үҫтереү.	1	23.04.2024		
62.	Телмәр үҫтереү.	1	25.04.2024		
63.	Аралашыу этикеты нормалары.	1	30.04.2024		
64.	Текст менән эш.	1	02.05.2024		
65.	Текст менән эш.	1	07.09.2024		
66.	Текст менән эш.	1	14.05.2024		
67.	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау.	1	16.05.2024		
68.	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау.	1	21.05.2024		

4-се Б класы

Туған (башҡорт) теле

№	Дәрес темаһы	Сәғәт	Үткәрелеү ваҡыты	Фактик дата	Иҫкәрмә
1.	Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт.	1	05. 09. 2023		
2.	Мин башҡорт телен өйрәнәм.	1	07. 09. 2023		
3.	Фонетика. Һуҙынҡы өндәр.	1	12. 09. 2023		

4.	Фонетика. Тартынҡы өндәр.	1	14. 09. 2023		
5.	Һүҙгә өн-хәреф анализы.	1	19. 09. 2023		
6.	Һүҙгә өн-хәреф анализы.	1	21. 09. 2023		
7.	Орфоэпия. Өндәрҙе дөрөҫ әйтеү нормалары.	1	26. 09. 2023		
8.	Һүҙҙәрҙә е, ё, я, ю хәрефтәренең дөрөҫ яҙылышы.	1	28. 09. 2023		
9.	Контроль күсереп яҙыу.	1	03. 10. 2023		
10.	Хаталар өҫтөндә эш.	1	05. 10. 2023		
11.	Синонимдар.	1	10. 10. 2023		
12.	Антонимдар.	1	12. 10. 2023		
13.	Иҫкергән һүҙҙәр.	1	17. 10. 2023		
14.	Фразеологизмдар.	1	19. 10. 2023		
15.	Һүҙ составы (морфемика). Һүҙҙе үҙгәртеүсе ялғауҙар.	1	24. 10. 2023		
16.	Яңы һүҙ яһаусы ялғауҙар.	1	26. 10. 2023		
17.	Һүҙҙең составын тикшереүгә схема.	1	07.11.2023		
18.	Һүҙҙең составын тикшереүгә схема.	1	09.11.2023		

19.	Морфология. Үҙ аллы һүҙ төркөмдәре. Исем.	1	14.11.2023		
20.	Исемдәрҙең килеш менән үҙгәреүе.	1	16.11.2023		
21.	Исемдәрҙең килеш менән үҙгәреүе.	1	21.11.2023		
22.	Эйәлек заты ялғауҙары.	1	23.11.2023		
23.	Исемгә грамматик анализ.	1	28.11.2023		
24.	Сифат.	1	30.11.2023		
25.	Сифат дәрәжәләре.	1	05.12.2023		
26.	Сифаттарға морфологик анализ эшләү.	1	07.12.2023		
27.	Алмаш. Зат алмаштары.	1	12.12.2023		
28.	Алмаш. Урын һәм ваҡыт алмаштары.	1	14.12.2023		
29.	Биремле диктант.	1	19.12.2023		
30.	Хаталар өҫтөндә эш.	1	21.12.2023		
31.	Ҡылым. Хәбәр һәм бойороҡ һөйкәлеше формалары.	1	26.12.2023		
32.	Ҡылым. Хәбәр һәм бойороҡ һөйкәлеше формалары.	1	28.12.2023		

33.	Ҡылымдарҙың зат, һан менән үҙгәреүе.	1	09.01.2024		
34.	Ҡылымдарҙың зат, һан менән үҙгәреүе.	1	11.01.2024		
35.	Ҡылымдарҙың заман менән үҙгәреүе.	1	16.01.2024		
36.	Ҡылымдарҙың һөйләмдә тотҡан роле.	1	18.01.2024		
37.	Ҡылымдарға морфологик анализ.	1	23.01.2024		
38.	Ҡылымдарға морфологик анализ.	1	25.01.2024		
39.	Һан. Төп һандар.	1	30.01.2024		
40.	Һан. Ҡушма һандар.	1	01.02.2024		
41.	Һандарҙың килеш менән үҙгәреүе.	1	06.02.2023		
42.	Һанға морфологик анализ.	1	08.02.2024		
43.	Рәүеш (дөйөм төшөнсә)	1	13.02.2024		
44.	Рәүештәрҙең телмәрҙә ҡулланылышы.	1	15.02.2024		
45.	Рәүештәрҙең телмәрҙә ҡулланылышы.	1	20.02.2024		
46.	Ярҙамсы һүҙҙәр (дөйөм төшөнсә).	1	22.02.2024		
47.	Бәйләүестәр.	1	27.02.2024		
48.	Теркәүестәр.	1	29.02.2024		

49.	Контроль диктант.	1	05.03.2024		
50.	Хаталар өҫтөндә эш.	1	07.03.2024		
51.	Синтаксис. Һүҙ, һүҙбәйләнеш һәм һөйләм.	1	12.03.2024		
52.	Әйтелеү маҡсаты буйынса һөйләм төрҙәре.	1	14.03.2024		
53.	Һөйләмдең баш киҫәктәре.	1	19.03.2024		
54.	Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре.	1	21.03.2024		
55.	Аныҡлаусы.	1	02.04.2024		
56.	Тултырыусы.	1	04.04.2024		
57.	Хәл.	1	09.04.2024		
58.	Йыйнаҡ һәм тарҡау һөйләмдәр.	1	11.04.2024		
59.	Тиң киҫәкле һөйләмдәр.	1	16.04.2024		
60.	Ябай һәм ҡушма һөйләмдәр.	1	18.04.2024		
61.	Ябай һөйләмгә синтаксик анализ.	1	23.04.2024		
62.	Орфография һәм пунктуация.	1	25.04.2024		
63.	Орфография һәм пунктуация.	1	30.04.2024		
64.	Телмәр үҫтереү.	1	02.05.2024		

65.	Телмәр үҫтереү.	1	07.05.2024		
66.	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау.	1	14.05.2024		
67.	Тикшереү эше.	1	16.05.2024		
68.	Йомғаҡлау дәресе.	1	21.05.2024		

Ҡушымта 1

АДМИНИСТРАТИВНЫЕ КОНТРОЛЬНО – ИЗМЕРИТЕЛЬНЫЕ МАТЕРИАЛЫ

(ПРИЛОЖЕНИЕ К РАБОЧЕЙ ПРОГРАММЕ ПО РОДНОМУ (БАШКИРСКОМУ) ЯЗЫКУ)

УРОВЕНЬ – НАЧАЛЬНОЕ ОБЩЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ

КЛАССЫ – 2-4

2023-2024 уҡыу йылына административ контроль тест

2-се класс

1. Һүҙҙәрҙе рус теленә тәржемә итегеҙ. Был һүҙҙәрҙе бер һүҙ менән нисек атайҙар? Переведите слова на русский язык. Каким общим названием можно назвать эти слова?

Икмәк - *Кишер –* *Ит –*
Ҡоймаҡ - *Ҡаймаҡ –* *Картуф –*
Май – *Сәй –* *Һөт -*

2. Бирелгән һүҙҙәрҙән һөйләмдәр төҙөгөҙ. Составьте предложения из данных слов.

а) Өләсәй, эсә, сәй.
б) Ашайым, картуф, мин, тәмле.
в) Бутҡаны, малай, ҡалаҡ, ашай, менән.

3. Һандарҙы һүҙҙәр менән тоташтырығыҙ. Соедините цифры словами.

17 *егерме һигеҙ* *52* *ун ете* *19* *утыҙ биш*
35 *ун туғыҙ* *28* *илле ике*

4.Тәржемә итегеҙ. Переведите.

Это наш огород. На огороде растет редиска, капуста, огурцы. Я ем огурцы. Огурцы вкусные.

5.Төшөп ҡалған һүҙҙәрҙе яҙығыҙ. Допишите пропущенные слова.

Мин әсәйгә .... итәм. Иҙән, һауыт-һаба ....
Беҙҙең .... дуҫ, татыу.

6.Һүҙҙәрҙе таблицаға тултырығыҙ. Заполните таблицу.

Баҡса, сөгөлдөр, алма, малай, бысраҡ, уҡыусы, әсәй, таҡта, уйнай, тәртипле, һатыла, һүрәт төшөрә, тәмле, ауырый, бәләкәй, ҡусты.

Кем?	Нимә?	Ниндәй?	Ни эшләй?

Критерии оценивания

«5» - при выполнении всех шести заданий без ошибок (№№ 1-6)

«4» - при выполнении без ошибок 4-5 заданий

«3» - при выполнении без ошибок 3 заданий

«2» - нет заданий

Контроль эштәр текстары

(Сығанаҡ: Мортазина Ф. Ф., Нафиҡова З. Ғ. Башҡорт теле: контроль эштәр дәфтәре: уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 2-се класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн / Ф. Ф. Мортазина, З. Ғ. Нафиҡова. – 4-се баҫма. – Өфө: китап, 2020. – 32 бит.)

Контроль күсереү

Класта

Дәрес бара. Класта балалар. Өҫтәлдә дәфтәр, ручка, китап. Дилә уҡый. Урал яҙа. Таҡта янында дежур. Ул таҡтаны һөртә. Класта тырыш ҡыҙҙар һәм малайҙар уҡый. (24 һүҙ)

Контроль диктант

Баҙарҙа

Бөгөн атайым менән баҙарға барҙыҡ. Бында кеше күп. Беҙ икмәк, шәкәр, он, һалма, һөт, печенье, алма һатып алдыҡ. (18 һүҙ)

Контроль эш

1. Күсереп яҙ.
2. Ҡалын хәрефтәр менән бирелгән һөйләмдә эйә менән хәбәрҙең аҫтына һыҙ.

Яҙ

Ҡояшлы яҙ етте. Өй ҡыйыҡтарынан тамсы тама. Улар: “Тим-там, тим-там!” - тип йырлай. Йылы елдәр иҫә. Юлдар ҡарҙан асыла. Гөрләүектәр аға. Ҡоштар йылы яҡтан ҡайта. Тау биттәрендә умырзая үҫеп сыға. Йылғала боҙ китә. Тәүге йылы ямғырҙар яуа. Яланда үлән йәшәрә. Ағастар, ҡыуаҡтар япраҡ яра, сәскә ата.

3-сө класс

1.Һорауҙарға тулы яуап бирегеҙ. Дайте полный ответ на вопросы.
Һинең исемең нисек? ______________________________
*Һин нисәнсе класта уҡыйһың?*______________________________
*Һиңә нисә йәш?*______________________________
*Һеҙҙең ғаиләлә нисә кеше?*______________________________
*Башҡортостан символдарына нимәләр инә?*______________________________

2. “Һөнәрҙәр” һүҙен тәржемә итегеҙ. Переведите слово “Һөнәрҙәр”
а) предложение; *б) профессии;* *в) переводчик.*

3. Артыҡ һүҙҙе табығыҙ. Найдите лишние слова.
а) Дүшәмбе, шәмбе, аҙна, кесаҙна.
в) Өләсәй, ҡусты, һеңле, әтәс.
б) Уҡытыусы, шиғыр, табип, төҙөүсе;

4. Бер йылда нисә йыл миҙгеле?
а) 3; *б) 4;* *в) 2.*

5. Ҡыштың тәүге айы?
а) ғинуар; *б) декабрь;* *в) март.*

6. Дөрөҫ яуапты табығыҙ. Найдите правильный ответ.
а) Бер йылда дүрт йыл миҙгел; *б) Йәй – иң һыуыҡ миҙгел;* *в) Йәй көнө ҡар күп була.*

7. *К…лдәк* һүҙендә ниндәй хәреф төшөп ҡалған? Какая буква пропущена в слове *к…лдәк?*
а) Ү; *б) Ә;* *в) Ө.*

8. Һабантуй байрамын ҡасан үткәрәләр? Когда проводится праздник Сабантуй?
а) ҡыш көнө; *б) яҙғы баҫыу эштәренән һуң;* *в) ҡоштар йылы яҡтан ҡайтҡас.*

9. Дарыу үләндәре генә яҙылған яуапты табығыҙ. Найдите ответ, где написаны только названия лекарственных трав.
а) Ҡырмыҫҡа, күбәләк, мәтрүшкә;
в*) Үрмәксе, үлән, дауахана.*
б) Кесерткән, юл япрағы, көтөүсе муксаһы.

10. “*- Эх, һин, ҡурҡаҡ, - тип көлдө Руслан. – Ҡурҡҡас өйҙә генә ултыралар. Руслан ҡулдарын һелтәп, Әтәсте ҡыуып ебәрҙе.* Был өҙөк ниндәй әкиәттән? Из какой сказки этот отрывок?.
а) “Кем батыр”; *б) “Эш табылды”;* *в) Ике ҡуян балаһы”.*

Критерии оценивания

«5» - при выполнении без ошибок 9-10 заданий

«4» - при выполнении без ошибок 7-8 заданий

«3» - при выполнении без ошибок 5-6 заданий

«2» - нет заданий

Диктант текстары

(сығанаҡ: Мортазина Ф.Ф., Нафиҡова З. Ғ. Башҡорт теле: контроль эштәр дәфтәре: уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 3-сө класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн / Ф.Ф. Мортазина, З. Ғ. Нафиҡова. – Өфө: Китап, 2017. – 52 бит.)

Инеш диктант

Китап

Китап – белем шишмәһе. Китап уҡыған кеше белемле була. Китапты ярат, һаҡлап тот. Уның биттәрен буяма, бысратма, йыртма. Китапты тышлап тот. Китапҡа яҙма, һыҙма. Ул оҙаҡ йылдар һаҡланһын. (27 һүҙ)

Контроль диктант

Бесәйем

Минең бесәйем һоро төҫтә. Уның ҡолаҡтары һаҡ, мыйыҡтары оҙон. Бесәйемдең туны ебәк кеүек. Уның тырнаҡтары үткер, күҙҙәре ут кеүек янып тора. Көндөҙ ул йоҡлай, ә төндә сысҡан тота. (28 һүҙ)

Контроль диктант

Йәйге каникулда

Йәйге каникул етте. Беҙ ҡустым менән ауылға өләсәйгә ҡайттыҡ.

Бер көндө беҙ Сейәлетау итәгенә еләккә барҙыҡ. Киң баҫыуҙар, туғайҙар аша үттек. Яланда комбайндар иген ура, тракторҙар ер һөрә. Бөтә ерҙә эш ҡайнай. (32 һүҙ)

4-се класс

1.Һүҙҙәрҙе тәржемә итегеҙ. Переведите слова.

Тәбиғәт – *Шәхес –* *Ғалим –*

Һыбайлы - *Мәмерйә –* *Рәссам -*

2. Дөрөҫ яуапты тап. Найди правильный вариант ответа.

Шүлгәнташ мәмерйәһе ҡайҙа урынлашкан?

а) Өфө районында; б) Бөрйән районында; в) Салауат районында.

Башкорт халкының рус халыктары менән дуҫлығын нимә сағылдыра?

а) Салауат Юлаев һәйкәле; б) Дуҫлыҡ монументы; в) Шүлгәнташ мәмерйәһе.

Башкортостан сатнама һыуыктары менән нимәне хәтерләтә?

а) Себерҙе; б) тайганы; в) Кавказды.

3. Һөйләмдәр төҙөгөҙ. Составьте предложения.

Зәки Вәлиди *кешенең хеҙмәттә лә, яуҙа ла юлдашы*

Башкорт аты *бөйөк рәссам*

Муса Мортазин *күп телдәр белгән*

Ҡасим Дәүләткилдеев *халкыбыҙҙың ҡаһарман улы*

4.Һүҙҙәрҙе тәржемә итегеҙ. Переведите слова.

Дуҫлыҡ – *Пещера –*

Һәйкәл– *Художник -*

Шәхес - *Выносливый -*

Ғалим - *История -*

Тәбиғәт - *Всадник*

5. Һөйләмдәрҙе яҙып бөтөгөҙ. Допишите предложения.
а) Башҡорт аты аҡыллы, …………………, ……………… Ҡасим Дәүләткилдеев – беренсе башҡорт …………………… . в) Башҡорт һәм рус халыҡтарының дуҫлығын …………………… монументы сағылдыра.
6.Һөйләмдәрҙе тәржемә итегеҙ. Переведите предложения.
1) Һау булайым тиһәң, спорт менән шөғөлләнә. 2) Өфө эргәһендә Ағиҙел, Ҡариҙел, Дим йылғалары аға. 3) Беҙҙең тәбиғәт матур, бай.
7.Һөйләмдәрҙе төҙәтеп яҙығыҙ. Исправьте предложения.
Батыры, халыҡ, Салауат, Юлаев, башҡорт. Мәмерйәһе, Шүлгәнташ, районында, Бөрйән, урынлашҡан.
Башҡортостандың, матур, бай, тәбиғәте.

Критерии оценивания

«5» - при выполнении всех семи заданий без ошибок

«4» - при выполнении без ошибок 5-6 заданий

«3» - при выполнении без ошибок 3-4 заданий

«2» - нет заданий

Контроль эштәр өсөн текстар

(Сығанаҡ: Мортазина Ф.Ф., Нафиҡова З. Ғ. Башҡорт теле: контроль эштәр дәфтәре: уҡытыу рес телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 4-се класы өсөн туған (башҡорт) телен һәм әҙәбиәтен өйрәнеү өсөн / Ф. Ф. Мортазина, З. Ғ. Нафиҡова. – 2-се баҫма. – Өфө: Китап, 2018. – 52 бит.)

Контроль күсереү

Ҡашҡар

Юныс менән Шамил – бик яҡын дуҫтар. Улар йорт ҡуяндары ҡарайҙар. Юныстың ҡуяндары бөтәһе лә ап-аҡ. Шамилдың аҡ ҡуяндары ла, ҡаралары ла, һоролары ла бар.

Шамилдың ҠараҒолаҡ исемле ҡуяны бар. ӨараҒолаҡтың дүрт балаһы ла ҡара төҫтә.

Юныстың Ҡашҡар тигән көсөгө бар. Ҡашҡар Шамилға бик оҡшай. Бер көндө Шамил Юнысҡа ҙур ҡара ҡуянды бүләккә алып килде. Үҙе улырҙан Ҡашҡарҙы алып ҡайтты. Ҡашҡар бәләкәй хужаһына тиҙ эйәләште. (64 һүҙ)

Биремле диктант

Ямғыр алдынан

Ҡояш байыр алдынан ғына күк йөҙө аяҙ, тыныс ине. Күп тә үтмәне, ваҡ ҡына болоттар бергә ҡушылып ҙур ҡара болотҡа әйләнде. Көслө ел сыҡты. Ер тетрәне, йәшен йәшнәне.

Йоҡоға талған сәскәләрҙе ел асыулы һыҙғырып уятты. Ул тәҙрәләрҙе шаҡып, тиҙҙән буласаҡ ямғыр тураһында хәбәр итте. Йондоҙҙар ҙа ҡара болоттар артына йәшенде. Урамда бер кем ҡалманы. (55 һүҙ)

Бирем: 3-сө һөйләмдең баш киҫәктәрен табырға.

Контроль диктант

Терпе

Малайҙар урмандан терпе алып ҡайттылар.

Тәүҙә терпене Булаттарға алып килделәр. Булат уға һөт, икмәк бирҙе. Икенсе көндө Марат алып ҡайтты. Ул өйҙән өйгә күсеп йөрөнө.

Аҙна тирәһе үткәс, малайҙар терпе тураһында оноттолар. Терпе күрше Хәмиттә бер-ике көн йөрөнө лә юғалды.

Булат, көтөүгә барғанда, үлгән терпегә тап булды. Абайлап ҡараһа, үҙҙәре алып ҡайтҡан теге терпе булып сыҡты. Юл аша үткәндә терпене нимәлер тапаған.

Терпе үҙ өйөнә – урманға ашыҡҡан, ахыры. (68 һүҙ)

Ҡушымта2

Учебно-методическое и информационно-ресурсное обеспечение

Учебно-методическая и художественная литература

1. Агишева Р. Л. Фольклор и литература Башкортостана: учебная хрестоматия для детей дошкольного и младшего школьного возраста / Р. Л. Агишева. – Уфа: Китап, 2011. – 175 с.

2. Антология детской литературы (на башкирском языке). – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1986. Кн. 2. – Уфа: Башк. кн. изд-во, 1987. – 319 с.

3. Башкирское народное творчество: Том 5. Исторический эпос (на башкирском языке). – Уфа: Китап, 2000. – 392 с.

4. Башкортостан: Краткая энциклопедия (на башкирском языке). – Уфа: Башкирская энциклопедия, 1997. – 672 с.

5. Вахитова Р. К. Самоучитель башкирского языка: учебное пособие. / Р. К. Вахитова, Ф. С. Искужина, Г. Д. Ибрагимов, Э. Ф. Рахимова, Р. Т. Фазлытдинов. – Уфа: Гилем, 2009. – 159 с.

6. Галлямов А. А. Алифба: учебник для башкирских школ / – 14-ое изд. – Уфа: Китап, 2010. – 144 с.

7. Кучеров Е. В. Природа Башкортостана: (Времена года): Кн. для чтения в 3–4-х кл. / Е. В. Кучеров; Рис. авт. – Уфа: Китап, 1994. – 126 с.

8. Кучеров Е. В. Животный мир Башкортостана. / Е. В. Кучеров. 2-е изд. перераб. и доп. – Уфа: Китап, 1994. – 126 с.

9. Муртазина Ф. Ф. Башкирский язык: учебное пособие для 1 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / Ф. Ф. Муртазина, З. Г. Нафикова. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 176 с.

10. Муртазина Ф. Ф. Башкирский язык: учебное пособие для 2 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / Ф. Ф. Муртазина, З. Г. Нафикова. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 216 с.

11. Нафикова З. Г. Башкирский язык: учебное пособие для 3 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / З. Г. Нафикова, Ф. Ф. Муртазина. 2-е издание – Уфа: Китап, 2017. – 160 с.

12. Нафикова З. Г. Башкирский язык: учебное пособие для 4 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / З. Г. Нафикова, Ф. Ф. Муртазина. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 176 с.

13. Нафикова З. Г. Волшебные звуки: методическое пособие: (на башкирском языке) / З. Г. Нафикова, Ф. Г. Азнабаева. – Уфа: Китап, 2010. – 136 с.

14. Нафикова З. Г. Шатлык: программа и конспекты занятий для обучения башкирской разговорной речи детей старшего дошкольного возраста / З. Г. Нафикова. – Уфа: Китап, 2021. – 80 с.

15. Радуга: учебное издание: хрестоматия для детских садов: 2 книга / Сост. Ф. Ш. Ягафарова, М. Б. Юлмухаметов (на башкирском языке). – Уфа: Китап, 1995. – 216 с.

16. Салимов Н. А. Не захотелось куклой стать: Стихи: [Для детей] (на башкирском языке) / Нияз Салимов. – Уфа: Башк. кн. изд-во, 1992. – 46 с.

17. Тулумбаев Х. А. Волшебный подарок: книга для внеклассного чтения в 1 классе русскоязычных школ (на башкирском языке). / Х. А. Тулумбаев, М. С. Давлетшина, Р. А. Абуталипова. – Уфа: Башкирское книжное издательство «Китап», 1995. – 248 с.

18. Урал батыр: Башкирский народный эпос (на башкирском языке). / Проект, вступ. ст., подготовка текстов Ф. Надршиной. – 2-е изд., стер. – Уфа: Информреклама, 2005. – 468 с.

19. Усманова М. Г. Башкирский язык: теория, 5–9. / М. Г. Усманова, Ф. Ф. Абдуллина. – Уфа: Китап, 2006. –128 с.

20. Усманова М. Г. Грамматика башкирского языка для изучающих язык как государственный / М. Г. Усманова. – Уфа: Китап, 2006. – 128 с.

21. Хисамитдинова Ф. Г. Башкирский язык для малышей (на башкирском языке) / Ф. Г. Хисамитдинова. – Уфа: Башкирская энциклопедия, 2002. – 120 с.

Словари

22. Русско-башкирский, башкирско-русский словарь / Сост. Ф. Г. Хисамитдинова, Р. Т. Муратова. — Уфа: «Маленький гений Башкортостана», Учебно-методический центр «Эдвис», 2014. — 192 с.

23. Русско-башкирский и башкирско-русский переводчик слов и текста онлайн / URL: http://bash-perevod.ru/ (дата обращения: 30.06.2022).

24. Саяхова Л. Г. и др. Русско-башкирский учебный словарь / Л. Г. Саяхова, З. Г. Ураксин, Ф. Ф. Асадуллина, З. Г. Сахипова / Под ред. Л. Г. Саяховой и З. Г. Ураксина. – Уфа: Китап, 2001. – 336 с.

25. Толковый словарь башкирского языка (для школьников начальных классов) / Сост.: Н. Ф. Суфьянова, З. А. Сиразитдинов, З. Г. Ураҡсин. – Уфа: Китап, 2011. – 336 с.

Информационные ресурсы

26. Башкирский язык для 1 класса. Учебное пособие. Муртазина Ф. Ф. и др. (дата обращения: 05.07.2022).

27. Башкирский язык для 2 класса. Учебное пособие. Муртазина Ф. Ф. и др. (дата обращения: 05.07.2022).

28. Башкирский язык для 3 класса. Учебное пособие. Нафикова З. Г. и др. (дата обращения: 05.07.2022).

29. Башкирский язык для 4 класса. Учебное пособие. Нафикова З. Г. и др. (дата обращения: 05.07.2022).

30. Восемь приложений, помогающих изучить башкирский язык // URL: https: //addnrb.ru/novosti/7-prilozhenij-pomogajushhih-izuchat-bashkirskij-yazyk/ (дата обращения: 05.07.2022).

31. Кусимова Т. В мире имён. Словарь башкирских имён [PDF] (дата обращения: 05.07.2022).

32. Мультфильмы, обучающее видео, приложения и игры на башкирском языке // URL: https://balalar.org/ (дата обращения: 05.07.2022).

33. Надршина Ф. А. Башкирские народные песни, песни-предания // URL: https://vk.com/wall-45254497_2121 [PDF] (дата обращения: 05.07.2022).

34. Онлайн-уроки башкирского языка // URL: https://basic.bashlang.ru/course.php (дата обращения: 05.07.2022).

35. Хисамитдинова Ф. Г. Башкирский язык за 25 уроков / Ф. Г. Хисамитдинова, Р. А. Ахмедьянов, И. Р. Ахмедьянова: Серия «Учебная литература» / Электронное издание ДИНИЛ «Интеллектуальный полигон». – Екатеринбург, 2011 // URL: 0391996_696AE_hisamitdinova_f_g_bashkirskiy_yaz. (дата обращения: 05.07.2022).

36. Хисамитдинова Ф. Г. Интенсивный курс изучения башкирского языка // URL: Intensivny_kurs_bashkirskogo_yazyka.pdf (дата обращения: 05.07.2022).

37. Электронный учебник башкирского языка для русскоязычных школ // URL: http://tel.bashqort.com/files/doc_download/3-----5-11- (дата обращения: 05.07.2022).